

Lamed

*List za radoznale
Izabrao i priredio Ivan L Ninić*

Godina 10

Broj 8

August 2017

Henri Miler

Na osamdeseti rođendan

Svet seksa, predgovor

Ukoliko u osamdesetj niste ni bogalj niti na bilo koji drugi način u defektu, ukoliko ste pri dobrom zdravlju, ukoliko i dalje uživete u lepim šetnjama i dobrom jelu (sa svim dodacima), ukoliko uspevate da zaspate bez pomoći pilula, ukoliko ptice i cveće, planine i more ne prestaju da vas nadahnjuju, možete sebe smatrati izuzetno srećnim i trebalo bi da redovno, s jutra i s večeri, kleknete i zahvalite milostivom Bogu što vas je sačuvao i što vas još uvek drži u snazi. Ukoliko ste po godinama mladi, ali duhom već otupeli i već na najboljem putu da postanete poput automata, moguće je da bi vam činilo dobro da kažete svom gazdi ili pretpostavljenom – dakako, u pola glasa – “Jebi se! Ne poseduješ me!” Ukoliko ste i daljne voljni da mrdnete stražnjicu, ukoliko vas i dalje očaravaju nečija primamljiva zadnjica ili par predivnih sisa, ukoliko ste i dalje u stanju da se stalno iznova zaljubljujete, ukoliko ste spremni da oprostite svojim roditeljima što su vas doneli na ovaj svet, ukoliko ste zadovoljni što nikamo ne stižete, naprosto svaki dan uzimajte onakav kakav je; ukoliko ste spremni i da oprostite i da zaboravite, ukoliko ste u stanju da sprečite sebe da postanete namćorat, nabusit, ogorčen i ciničan – pa, čoveče, možete se smatrati tek napola samlevenim!

Važne su male stvari – ne slava, uspeh ili bogatstvo. Na vrhu je uvek malo mesta, dok je u podnožju čitavo mnoštvo onih koji su poput vas; tu nema gužve i niko vas ne podstiče da nešto uradite. Nemojte ni za trenutak pomisliti da je život genija srećan. Daleko od toga. Budite zahvalni na tome što ste niko i ništa.

Ukoliko ste imali uspešnu karijeru, kao što je, pretpostavimo, sa mnom bio slučaj, pozne godine ne moraju, neminovno, biti najsrećnije godine vašeg

života. (Osim ukoliko u međuvremenu niste naučili da gutate vlastita govna). Uspeh je, sa stanovišta ovomezaljskog sveta, poput kuge za pisca koji misli da još ima nešto da kaže. I, baš kada bi trebalo da uživa u malo dokolice, on zatiče sebe prezaposlenijeg nego ikad, postajući tako žrtva svojih poštovalaca i dobroželitelja, kao i svih onih koji nastoje da se okoriste njegovim imenom. Tako započinje posve nova vrsta bitke koju je čovek primoran da vodi. Problem sada postaje kako da čovek ostane slobodan, kako da čini samo ono što želi.

Uprkos poznavanju sveta koje dolazi sa najširim iskustvom, uprkos usvajanju delatne životne filosofije, čovek naprosto ne može da ne uoči da budale postaju još budalastije i da ga gnjavatori još većma opterećuju. Iz dana u dan smrt vam oduzima prijatelje ili odvodi sa sobom velikane kojima ste se divili. Što stariji postajete, oni sve brže nestaju i, konačno, ostajete sami. Posmatrate svoju decu, ili decu svoje dece, kako čine iste apsurdne greške, često takve koje slamaju srca, koje ste i vi činili u njihovim godinama. I ne postoji ništa što biste tim povodom mogli reći, ili učiniti, da to sprečite. I tek posmatranjem mladih, zaista, konačno postajete svesni kakva ste vrsta budale nekad bili – a možda ste, na nesreću, to još uvek.

Jedna stvar čini mi se danas sve očiglednijom – ljudski karakter suštinski se ne menja tokom godina. Uz veoma retke izuzetke, ljudi se ne razvijaju niti menjaju: hrast ostaje hrast, svinja ostaje svinja, i budale ostaju budale. Daleko od toga da ih poboljša – uspeh samo naglašava njihove mane ili nedostatke. Brilljantni đaci u školama često se pokazuju ne tako brilljantnim kada jednom zakorače u svet. Ukoliko niste podnosili ili ste prezirali neke momke iz svoje generacije, još ćete ih manje podnositi ili još više prezirati kada postanu finansijeri, državnici ili generali ukrašeni ordenjem. Život nas primorava da naučimo nekoliko lekcija, ali ne, neminovno, i da sazrimo. Ovako, nadohvat, mogu se setiti jedva desetak onih koji su naučili životne lekcije; ali ogromnoj većini, ukoliko bih joj ih pomenuo, njihova imena ne bi baš ništa značila.

Što se tiče sveta u celini, on mi ni danas ne izgleda nimalo bolje nego što mi je izgledao kada mi je bilo

osam godina; zapravo, izgleda mi hiljadu puta gore. Jedan čuveni pisac, Žoris Karl Uismans, autor romana *Nasuprot*, (jednom je to izrazio na sledeći način: “Prošlost mi se čini strašnom; sadašnjost mi deluje sivo i pusto; a budućnost mi izgleda više nego užasavajuća”. Na svu sreću, uopšte ne delim takvo sumorno gledište. Pre svega, ne zamaram mozak budućnošću. Što se prošlosti tiče, bilo ona dobra ili rđava, učinio sam sve što sam mogao da u njoj izvučem najbolje. Ono što mi budućnost još nudi već je učinjeno u mojoj prošlosti. Budućnost *sveta*, opet, nešto je čime treba da se bave filosofi i vizionari. Sve što svi mi istinski posedujemo jeste sadašnjost, ali veoma mali broj među nama ikad je živelo kako valja. Ne, nisam ni pesimista ni optimista. Za mene, svet nije ni ovo ni ono, već sve zajedno i istovremeno, za svakog po njegovom vlastitom sagledavanju stvari.

U osamdesetj, verujem da sam daleko vedrija osoba nego što sam bio u svojoj dvadesetoj ili tridesetoj godini. Sasvim sam, neopozivo, siguran da ne bih želeo da ponovo budem mlad. Mladost je besumnje divna, ali je, isto tako, veoma bolno podnositi je. Povrh svega, ono što se naziva mladošću po mom mišljenju nije mladost; pre bih rekao da je neka vrsta preuranjene starosti.

Bio sam proklet ili blagosloven, da imam produženu mladost; do neke vrste prividne zrelosti došao sam tek kada sam prevaleo tridesetu. I, mogu reći, tek sam u četrdesetoj stvarno počeo da se osećam mladim – a tada sam za to već bio spreman. (Pikaso je bio taj koji je jednom rekao: “Čovek počinje da biva mlad u šezdesetoj, ali je tada suviše kasno”). Do tog trenutka bejah izgubio mnogo iluzija, ali na svu sreću ne i svoju zanesenost, ni radost življenja, ni svoju neugasivu radoznalost. Možda me je upravo ta radoznalost – za sve i svašta – i učinila piscem kakav jesam. I nikada me nije napustila. Čak i najveći gnjavator može pobuditi moju zainteresovanost, pod uslovom da sam raspoložen da ga slušam.

Sa ovim svojstvom ide još jedno, koje cenim iznad svega drugog, a to je sposobnost udivljanja. I bez obzira koliko ograničen mogao postati moj svet, naprosto ne mogu zamisliti da budem lišen osećanja udivljenosti. U izvesnom smislu, čak, pretpostavljam da bi se to moglo nazvati mojom religijom. Ne tražim da saznam odakle vuče koren, to osećanje s kojim živimo, već naprosto u njemu uživam i poštujem ga. I pre nego da se jadam na okolnosti života koji vodimo, prestao sam da verujem da bih ih nekako mogao popraviti. Možda bi mi bilo moguće da, bar donekle, izmenim svoj položaj, ali ne i položaj drugih ljudi. I zaista ne vidim da je iko, u prošlosti ili sadašnjosti, ma koliko velik bio, mogao izistinski da promeni *la condition humaine*.

Ono od čega većina ljudi najviše strahuje jeste da u starosti neće biti sposobni da stvaraju nova prijateljstva. Ipak, ako je neko ikad bio sposoban da stiče

prijatelje, nikada te sposobnosti neće biti lišen, ma koliko bio star. Izuzimajući ljubav, prijateljstvo je, po mom mišljenju, najdragocenija stvar koju nam život može ponuditi. Nikada nisam imao poteškoća u iznalaženju prijatelja; zapravo, ta sposobnost sklapanja prijateljstava ponekad mi je predstavljala i smetnju. Postoji i jedna izreka koja kaže da se o čoveku može suditi po društvu u kojem se kreće. Uvek sam se pitao koliko istine ima u toj poslovi. Čitavog svog života prijateljevao sam sa ljudima koji su pripadali veoma različitim svetovima. Imao sam, i još imam, prijatelje koji su niko i ništa, i moram priznati da ih svrstavam među svoje najbolje prijatelje. Imao sam prijatelje kako među kriminalcima, tako i među bogatašima koje su svi mrzeli. Prijatelji su ti koji su me održali živim, koji su mi dali hrabrost da nastavim i koji su me ponekad smrtno gnjavili. I jedina stvar na kojoj sam insistirao kod svih svojih prijatelja, bez obzira na njihovo poreklo ili položaj u životu, jeste da prema meni budu bez ostatka iskreni. Ukoliko nisam bio u stanju da prema nekom prijatelju budem do kraja otvoren, i on isto tako prema meni, raskidao sam prijateljstvo.

Sposobnost da čovek bude prijatelj sa nekom ženom, posebno sa ženom koju volite, uvek sam smatrao najvećim postignućem. Ljubav i prijateljstvo retko kad idu ruku pod ruku. Daleko je lakše biti prijatelj s nekim muškarcem nego sa nekom ženom, posebno ako je ona privlačna. Tokom svog života upoznao sam samo nekoliko parova koji su bili i ljubavnici i prijatelji.

Možda je najutešnija stvar u lepom starenju sve jača sposobnost da stvari ne uzimate odveć ozbiljno. Jedna od najvećih razlika između nekog istinskog mudraca i nekog propovednika sadržana je u životnoj vedrini. Kada se neki mudrac nasmeje, on to čini iz trbuha; a kada se smeje neki propovednik, što se sve u svemu retko događa, on to čini pogrešnom stranom lica. Istinski mudar čovek – a to se odnosi i na svece – ne mari za moralnost. On je iznad i s one strane takvih obzira. On je slobodan duh.

Sa sve većim zalaganjem u staračko doba moji su se ideali, koje inače odbijam da priznam da ih posedujem, neopozivo izmenili. Moj ideal je da budem slobodan od ideala, da budem slobodan od principa, i da budem slobodan od svih izama i ideologija. Želim da se u okeanu života osećam kao riba u vodi. U mladosti bio sam pod velikim pritiskom zbog stanja u kojem se nalazi svet; danas, međutim, premda i dalje buncam i oduševljavam se, zadovoljavam se, jednostavno, da se tužim zbog stanja stvari. Može se činiti da to iz mene govori samozadovoljstvo; međutim, to samo znači da sam u međuvremenu postao smerniji, više svestan vlastitih, kao i ograničenja svojih bližnjih. Više ni ne pokušavam da pridobijem ljude za svoja gledišta, kao ni da ih preobraćam. Isto tako, ne osećam se ni nadmoćnim

zbog toga što im, navodno, nedostaje inteligencija. Čovek se može boriti protiv zla, ali je bespomoćan kada je glupost u pitanju. Verujem da bi za čovečanstvo bilo idealno da živi u miru, u bratskoj ljubavi, ali moram priznati da mi nije poznat način na koji bi se to moglo ostvariti. Prihvatio sam činjenicu, ma koliko ona bila surova, da su ljudska bića sklona da se ponašaju na način koji bi čak i životinje naterao da pocrvene. Ironično je, pa i tragično, da se često ponašamo na najodvratnije načine, smatrajući da to činimo iz najuzvišenijih motiva. Životinje ne traže nikakvo opravdanje što ubijaju svoj plen; ljudska životinja, s druge strane, ume čak i božji blagoslov da zatraži kad vrši masakre nad svojim bližnjima – zaboravljajući, pri tom, da Bog nije *na* njenoj strani, već *pokraj* nje.

Premda i dalje dosta čitam, sve mi se češće događa da izbegavam knjige. Dok sam se u svojim mlađim danima knjigama obraćao da me upute i vode, danas čitam prvenstveno iz zadovoljstva. Više, naprosto, nisam u stanju da ni knjige ni njihove pisce uzimam onako ozbiljno kako sam to nekada činio, a posebno ne knjige 'mislilaca'. Takvu lektiru smatram danas smrtno dosadnom. Ukoliko se i latim onoga što zovu ozbiljnom literaturom, najčešće je razlog tome da bi mi nešto potvrdila, pre nego da bi me prosvetila. Moguće je da je umetnost lekovita, kao što je Niče govorio, ali samo posredno. Svima su nam neophodni podsticaji i nadahnuća, ali čovek do njih može doći na bezbroj različitih načina, a često i na načine koji zgražavaju moraliste. I koji god put čovek da odabere, uvek će se osećati kao da korača na razapetom konopcu.

Imam veoma mali broj prijatelja ili poznanika kojih ili približno mojih godina. I premda se po pravilu osećam nelagodu u društvu starijih ljudi, gajim najveće poštovanje i divljenje prema dvojici starosta, koji su, kako se čini, ostali večno mladi i puni stvaralačkog poriva. Mislim na Pabla Kazalsa i Pabla Pikasa – obojici je danas preko devedeset godina. Takve mladalačke staroste čine da se mladi ljudi zastide. Oni koji su istinski oronuli, živi mrtvaci, da tako kažem, jesu sredovečni ljudi i žene iz srednje klase, vezani za svoje ugodne utore, zamišljajući da će im *status quo* potrajati zauvek; ili su, po prilici, toliko preplašeni da ni ne pomišljaju da iziđu iz svojih mentalnih pribežišta.

Nikada nisam pripadao nijednoj organizaciji – ni religioznoj, ni političkoj, niti bilo kakve druge vrste. Nikada u životu nisam čak ni glasao. Još od svojih najranijih mladalačkih dana bio sam neka vrsta filozofskog anarhiste. Dobrovoljni sam izgnanik koji se svuda oseća kao kod kuće – osim kod kuće. Kao dečak imao sam popriličan broj idola; i danas, u osamdesetoj, još ih imam. Sposobnost da duboko poštuju druge, mada ne, neophodno, da koračam njihovim stopama, za mene je nešto najvažnije. Ali, imati

učitelja još je važnije – problem je, samo, kako i gde naći nekog od njih. Često je takav čovek neposredno u našoj blizini, ali mi propuštamo da ga prepoznamo. S druge strane, uverio sam se da čovek veoma često može više naučiti od nekog deteta, nego od priznatog učitelja.

Smatram da Učitelji (sa velikim U) stoje u istom redu sa mudracima i vidovnjacima i, na svoju nesreću, naprosto nismo sposobni da odgajamo takav soj. Ono što se naziva obrazovanjem za mene je krajnja besmislica i škodljivo po sazrevanje. Uprkos svim društvenim i političkim komešanjima kroz koja smo prošli, priznati obrazovni metodi tokom čitave istorije civilizacije ostali su, bar po mom mišljenju, zastareli i sakati i jedino doprinose da stalno ponavljamo greške koje nas obogaljuju. Vilijem Blejk jednom je rekao: "Gnev tigrova mudriji je od obučenog konja". U školi, zaista, nisam naučio ništa od vrednosti. Ne verujem da bih, čak i danas, mogao da prođem ispit iz gramatike ili na neku drugu temu. Mnogo sam više naučio od budala i ljudi koji su bili niko i ništa nego od profesora ovoga ili onoga. Život je pravi učitelj, a ne Školsko veće. I ma koliko to neobično moglo zvučati, ne mogu da se ne složim s onim bednim nacističkim uzorkom koji je jednom rekao: "Kad čujem reč *Kultur*, mašam se za svoj pištolj".

Nikada nisam ispoljavao zanimanje za vrhunski sport i baš nimalo ne marim za to ko je oborio koji rekord. Junaci bejsbola, ragbija ili košarke praktično su mi posve nepoznati. Nimalo ne držim do takmičarskih igara. Smatram da čovek ne treba da se bavi sportom da bi pobedio, već da bi, ma o kojoj da se radilo, uživao u samoj igri. Radije bih vežbao kroz igru nego što bih svežinu održavao baveći se gimnastikom. I skloniji sam solističkim pregnućima nego timskom radu. Plivanje, vožnja biciklom, šetnja šumom ili igranje ping ponga sasvim dostaju mojim potrebama za vežbanjem. Ne verujem ni u sklekove, ni u dizanje tereta, ni u sistematsko nabacivanje mišića. Ne verujem ni u razvijanje telesne građe, osim ukoliko za to postoji neki vitalan razlog. Smatram takođe da bi se umeću samoodbrane čovek trebalo da uči od najranijih dana i da ga koristi isključivo u tu svrhu. (I, ukoliko će ratovi biti na dnevnom redu za još nekoliko generacija, trebalo bi da prestanemo da našu decu obučavamo raznim veštinama, osim da od njih pravimo visoko obučene ubice).

Ne verujem ni u zdravu hranu, kao, uostalom, ni u dijete. Po svoj prilici, tokom života hranio sam se svim mogućim pogrešnim stvarima – i sasvim sam dobro prolazio. Sve što činim, činim prvenstveno da bih u tome uživao. Ne verujem ni u redovne lekarske preglede. Ukoliko nešto nije u redu sa mnom, radije bih da to ne znam, jer bih u tom slučaju zbog toga samo brinuo i još više pogoršao svoje stanje. Priroda nas često leči pouzdanije nego sva sila doktora. Ne verujem ni da postoji ijedno delotvorno sredstvo za

dug život. Povrh svega, ko želi da živi toliko da bi napunio i stotu? Kakva bi bila svrha toga? Kratak i srećan život daleko je bolji nego dug život opterećen strahom, oprezom i stalnim medicinskim nadzorom. Uprkos svem napretku što ga je medicina načinila tokom godina i dalje imamo pravi panteon neizlečivih bolesti. Čini se kao da poslednju reč uvek imaju klice i mikrobi. I kada sve drugo omane, stižu hirurzi i seku nas na komadiće – opelješujući nas pri tom do gole kože. I to je, zamišljaj, za vas napredak.

Ono što tako čemerno nedostaje našem današnjem svetu jesu uzvišenost, lepota, ljubav, samilost – i sloboda. Prohujala su vremena velikih pojedinaca, velikih vođa, velikih mislilaca. Umesto njih mrestimo nakaze, ubice, teroriste – nasilje, surovost, hipokrizija kao da su usadeni u nas. Zazivajući u sećanje imena čudesnih likova kao što su bili Perikle, Sokrat, Dante, Abeler, Leonardo da Vinči, Šekspir ili Vilijem Blejk, pa čak i ludi Ludvig Bavarski, čovek je sklon da prenebregne da su čak i u tim sjajnim vremenima postojali neverovatna beda, tiranija, nezapamćeni zločini, užasi rata, zlomislenost i izdaje. Uvek dobro i zlo, ružnoća i lepota, plemenito i kvarno, nada i beznade. Čini se naprosto nemogućim da te međusobno suprotstavljene krajnosti ne idu ruku pod ruku u onome što se naziva civilizovanim svetom.

Ipak, ako već ne možemo da poboljšamo okolnosti u kojima živimo, možemo bar da ponudimo jedno neposredno i bezbolno rešenje. Postoji izlaz posredstvom eutanazije. Zbog čega se ono ne bi ponudilo beznadnim, čemernim milionima koji nemaju ni najmanji izgled da uživaju makar u psećem životu? Nismo tražili da budemo rođeni; zbog čega bi nam se onda uskraćivala privilegija da napustimo život kada stvari postanu nepodnošljive? Moramo li, baš, čekati atomsku bombu da svrši sa svima nama?

Ne želim da završim sa tmurnom jadikovkom. Kao što moji čitaoci dobro znaju, moto mi je uvek bio – uvek veseo i vedar. Upravo zbog toga nikad nisam posustao da citiram Rablea: “Na sve vaše boli uzvraćam vam smehom”. I kada se danas osvrćem na svoj život, prepun bolnih trenutaka, uvek ga sagledavam više kao komediju nego kao tragediju. Jedna je od komedija i to što vam se, dok se tresete od smeha, srce slama. I, onda, ima li bolje komedije od te? Čovek koji sebe uzima preozbiljno osuđen je da propadne.

Tragedije, međutim, sa kojima ogromna većina ljudskih bića živi posve su druga stvar. U njima ne nalazim nijedan smešni sastojak olakšanja. I kada govorim o bezbolnom izlazu za milione koji pate, ne govorim kao cinik ili kao neko ko čovečanstvu odriče nadu. Život, sam po sebi, nije greška. On je okean na kojem brodimo i moramo mu se prilagoditi ili ćemo biti odvučeni na dno. I u našoj je moći kao ljudskih bića da ne zagađujemo vodu života, kao i da ne uništavamo duh koji nas čini živim.

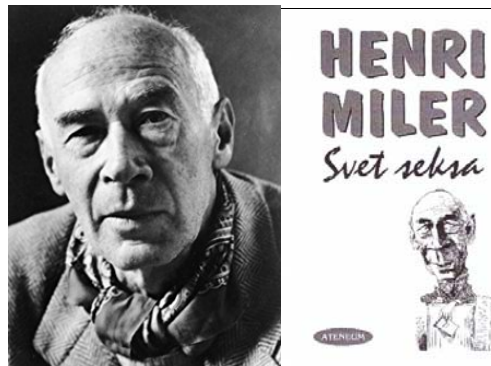
Najteža je stvar za jedno kreativno biće da se uzdrži od htenja da oblikuje svet prema vlastitoj meri i da prihvati svog bližnjeg onakvog kakav jeste, bio on dobar, rdav ili prema svemu ravnodušan. Čovek čini najbolje što može, ali to nikad nije i dovoljno dobro.

Finis

Prevod: *Katja Tedeski*

Srpska redakcija prevoda: *Pavle Ranisavljević*

Iz knjige *Svet seksa* Henrija Milera u izdanju *Ateneuma* iz Beograda - Biblioteka *Svetionik*

Mirjana Mitrović

“Prljavi” Henri Miler

Iz puritanske Amerike je pobegao u liberalnu Francusku da bi mogao da piše slobodno, baš onako kako je vodio ljubav. Džordž Orvel je za njega rekao da je najmaštovitiji pisac generacije

“Seks je jedan od devet razloga reinkarnacije, ostalih osam su nebitni”, misao je Henrija Valentajna Milera (1891-1980), američkog pisca čiji su romani smatrani vrhuncem razvrata i bluda, rušili društvene tabue i zgražavali puritansku Ameriku.

Jedini je pisac o čijem je delu 1964. sudio američki Vrhovni sud presudivši da je roman “Rakova obratnica” umetničko delo, a ne pornografija. Milerov erotski roman je u liberalnoj i slobodoumnoj Francuskoj, u čijoj je prestonici proveo deo života, štampan još 1934. godine, ali je u piščevoj domovini objavljeno tek 1961. izazvavši polemike o umetničkoj vrednosti. Skoro tri decenije jeretičkim su smatrani i naslovi “Crno proleće” (1936) i “Jarčeva obratnica” (1936).

Beg iz Amerike u francusku slobodu

Milerov literarni proboj na svetskoj književnoj sceni počinje tridesetih godina prošlog veka, kada je posle svaštarenja u rodnom Bruklinu kao *taksista, poštar, bibliotekar*, preselio u Pariz. U "umetničkoj meki" Miler se zaposlio kao lektor u pariskom izdanju lista "The Chicago Tribune" zahvaljujući prijatelju Alfredu Perlesu, koji mu daje priliku da pod njegovim imenom objavi nekoliko članaka.

U zemlji čiji moralni kodeksi nisu bili rigorozni kao u puritanskoj Americi, Miler je okusio čari boemskog života, a svoju nezasićenost u seksu zadovoljavao je, ne samo sa dugogodišnjom partnerkom i erotskom spisateljicom, Anais Nin, već i sa svakom zgodnom Parižankom koja bi prošla Monparnasom, ne sluteći da će postati plen jednog od najvećih zavodnika među piscima.

Kada su ga pitali zašto piše samo o seksu, Miler je priznao da mu je teško da nađe odgovor:

–Mislim da sam pisao toliko mnogo o onome što su moji neprijateljski raspoloženi kritičari nazvali „budalaštinom”, to jest metafizičkom besmislicom, koliko i o seksu. Samo što su oni odabrali da obrate pažnju na seks. Ne bih mogao odgovoriti na to pitanje, jedino bih rekao da je seks igrao veliku ulogu u mom životu. Vodio sam raskošan seksualni život i ne vidim zašto bi se to izostavilo... – rekao je pisac 1961. u jednom intervjuu.

Proračunati skandal-majstor?

Miler je verovao da seks zaslužuje posebno mesto u literaturi, a to što je svoj buran seksualni život *sa pet zvaničnih bračnih saputnica i nebrojeno usputnih partnerki* pretočio u klasike erotske književnosti ne umanjuje njegovu vrednost kao pisca, smatra Sava Damjanov, književni kritičar i *autor kontroverzne knjige "Porno-liturgija arhiepiskopa Save"*.

- Zašto bi erotika kao tema bila "sramotna" u književnosti, a smrt, zlo u raznim oblicima ili ljudski poroci koje vekovima ismevaju komedije establišment doživljava kao nešto "normalno"? Ako bih hteo da budem bolno istinit, pre bih preporučio krhkim duhovima neki Milerov lascivan roman nego Kamiševog "Stranca" ili teatar apsurdna. No, stari civilizacijski problem je to što se seks smatra neozbiljnom rabotom, za razliku od, recimo, politike, koja je nešto najpornografskije što je ljudska rasa stvorila. Miler je žrtva takve predrasude, da je pisao istorijske romane (na primer) ili neku kvazifilozofsku prozu, dobio bi Nobela poput mnogih anonimusa sa stogodišnjeg spiska ove nagrade!

EKSPRES. net

Predrag Finci

Elektronička špilja

Vijest, manje važna

1.

Ponekad čujem kako se nešto značajno dogodilo u Bosni i Hercegovini. Onda čekam da vidim hoće li to biti na vijestima BBC-ja. Ne bude. A sjećam se, kada je u Bosni i Hercegovini bio rat, svaki dan su o njoj govorili, u svako vrijeme, pa sam gotovo počeo vjerovati da ih ona zanima, da o njoj brinu.

2.

Vijest je za nas ono što možemo prepoznati kao vijest. Nešto što nam izgleda sumanuto, nelogično, a pogotovo nezanimljivo, nije nam vijest. Ako bi javili na radiju da je Gulliver pobjegao iz romana Jonathana Swifta, pomislili bismo da je u pitanju šala ili nečija fantazmagorična proza. Ako bi nam rekli kako je počeo rat zaraćenih strana pod nohtom slučajnoga prolaznika, pomislili bismo da je to uvod u neku emisiju o osobnoj higijeni, ali ne i ozbiljna vijest. Vijest mora biti realna. Mora imati jasnu logiku i uvijek raspoznatljive, ili vjerovatne, moguće događaje. Vijest je vijest o stvarnome, čak i kada nam ta stvarnost uopće nije znana. Kada čujemo da je počeo rat u nekoj dalekoj zemlji, najčešće ne znamo mnogo o toj zemlji, ponekad čak ništa; pa, premda shvaćamo da je u pitanju rat, zbog njega previše ne brinemo. Vijest je za nas samo ono što nam je zanimljivo, značajno, važno, što nas se iz nekih razloga tiče, što je vijest za nas, naša vijest.

3.

Vijest je suština medija. Ali, što je, u biti, vijest?

Vijest: uvijek nova, uvijek drukčija, što je moguće atraktivnija. U medijima svjedočimo o promjenjivosti svijeta, i zapravo usvajamo svijet koji je u njima. Koliko medije proizvodi (formira) njihova publika, toliko i oni formiraju svoju publiku. Vijesti nas upoznaju s našom vlastitom stvarnošću, ali nas istodobno na neki način odvajaju od naše stvarnosti, jer se ono što je vijest događa nekome drugom, negdje drugdje. Kada vijest postane naša vijest, brzo može postati razlogom za brigu. Svaka vijest nastoji biti senzacija, koja je u temelju bulevarske štampe, ali može biti i ozbiljna, teška, drastična vijest o ljudskom udesu, prirodnim katastrofama, dramatičnim promjenama, o onome što se samo kao vijest nameće.

Vijesti uvijek mora biti, uvijek novih, zanimljivih, često drastičnih. Stalna potreba za novostima inačica je konzumentske želje za novim proizvodima, posjedima, senzacijama. Ona je potreba za ispunjavanjem vlastitoga života, avantura u sobi. Iz svoga sigurnog

prikrajka osoba može pratiti što se događa u strašnom, surovom svijetu. A svaki dan događa se nešto zanimljivo i zabrinjavajuće. I ranije je bilo mnogo toga lošeg, ubojstava, nesreće, bezobzirnosti, ratova, ali sada smo bolje obaviješteni. O tome nam sada govore vijesti.

Ono što je prezentirano u medijima izaziva reakciju ako je pokazano „naše“ i ako iz bilo kojih razloga razbudi u nama osjećaj brige; nažalost, vrlo često nas ostavlja ravnodušnim ako je ono što je pokazano „tuđa briga“. Mediji, naravno, posreduju, prenose vijest, a ovo posredovanje udaljava, čini ljude indiferentnim, pa i ono što je po sebi stravično u njihovoj percepciji izgleda kao neka video-igra, nešto što je samo slika. Čak i kada je strašna, opet je samo slika, koja se i ne mora gledati, nešto daleko. U psihološkom smislu, ovdje je u pitanju iskazivanje vlastitoga interesa, ili je na djelu mehanizam projekcije i „uživljavanja“, a u distanciranju srodan odnosu prema slici (ili nekom drugom obliku reprezentiranja) kao nečemu artificijelnom, imaginarnom i, zapravo, za tu svijest nevažnom, tuđem i čak nepostojećem. Samo je neposredno iskustvo stvarnost užasa. I vijest o onome što je takvo postalo, o onome što se tu, pred nama, nama dešava.

Ne postoji fiksirana slika, ne postoji ništa zauvijek. Sve što je vijest je vijest o promjeni. U tom smislu vijest je kretanje, dinamika samoga svijeta u kojem živimo.

Vijest je ono što je zanimljivo, značajno, u čemu gledatelj može raspoznati svoje, nešto što mu je s viješću zajedničko, što ga iz nekih razloga zanima. Upravo zato su mediji okrenuti prvenstveno „domaćim“ vijestima, od stanja u lokalnoj upravi i državnoj ekonomiji do djela „naših“ umjetnika i kulturnih poslenika. Konzument vijesti najviše interesa pokazuje za ono što smatra svojim. To se očituje i u govoru o tragičnim događajima i o kulturnim vrijednostima. Što nije „naše“, može pobuditi interes, zabrinutost, izazvati radost, poštovanje, ali nikada kao ono što ljudi smatraju svojom neposrednom brigom i interesom. Zato su vijesti prvenstveno „lokalne“ i „domaće“.

Takve su vijesti uvijek rado gledane, a najbolja je ona koja se pretvara u priču u nastavcima, koja je provokativna, intrigantna i dugo zanimljiva znatiželjnoj publici. Vijest je ono što je publici prihvatljivo, pa su vijesti sve jednostavnije, sve više usmjerene na interes „naše“ publike, često sprega sentimentalnosti i jasne poruke, slične rado gledanim sapunicama, a vrlo rijetko budu zahtjevne vijesti, gotovo nikada po svojoj namjeri obrazovne ili u bilo kojem smislu, od jezičnog do sadržajnog, komplicirane. One su jednostavno, lako shvatljivo saopćenje, obavijest o onome što je od općeg interesa. Pritom „od

općeg interesa“ ne mora biti neki dramatičan događaj, koji se svojim značajem nameće, kao što su globalne klimatske promjene ili rat na Bliskom istoku, nego može biti, naročito među starijom publikom, neka vijest iz medicine, a kada je Engleska u pitanju, onda zanimljivost o nekoj životinji, najčešće nekom ljubimcu kućnom ljubimcu, koji je ovdašnjoj publici mnogo bliži od onoga što se događa „tamo negdje, nekome“.

Mediji su omogućili brzu dostupnost velikog broja informacija i unijeli dozu nepovjerenja u te iste informacije, što zbog svog senzacionalizma i površnosti, što zbog svoje pristranosti, a ponekad, naknadno, zbog svojevrsnog „obrnutog senzacionalizma“, kada se zbog javnog mira prikrivaju alarmantne informacije, kao što su vlasti u Bosni i Hercegovini pred sam početak rata još umirivale stanovništvo obećanjima da „mogu mirno spavati, rata neće biti“. Pritom obilje informacija nije znak boljega uvida, a može lako poslužiti uvijek novom, oportunističkom političkom stajalištu, novom interesu, pa takve, uvijek nove informacije rade na potiskivanju pamćenja, jer je takvim pragmatičnim konzumentima vijesti i površnim novinskim izvještačima istina uvijek istina dana. Kako drugačije objasniti činjenicu da isti novinar na istoj televizijskoj stanici o istom događaju govori jedno danas, a sasvim drugo je govorio prošle godine? On samo misli da se toga njegovi gledaoci ne sjećaju. A ako se i sjećaju, pa što onda – brzo će usvojiti nove činjenice, novu istinu, onu koja je postala nova vijest!

4.

Medij je posrednik između događaja i njegova recipijenta. Posrednik (odnosno njegov nalogodavac) odlučuje o vijesti, odlučuje o prezentaciji događaja. Odlučuje kako će ga i na koji način prezentirati. A svaki je prezentiran sukladno zahtjevima nalogodavca, sukladno stavu prema događaju i interesima publike. Kao i svaki posrednik, medij, odnosno izvještač može napraviti štetu, spojiti nespojivo – ali može naći i dobru vezu, ukazati na nešto do tada neprimijećeno. Gledatelj ili čitatelj prima vijest kao novost. Ta novost nije nikada u potpunosti novost. Nije, jer je u njezino tumačenje i razumijevanje uključeno gledateljovo prethodno stajalište i njegov cjelokupni svjetonazor, pa mu je zato odmah moguće iskazati jasan stav o onome što se tek dogodilo, jednako kao što je moguće brzo shvatiti što taj gledatelj ili čitatelj hoće i priželjkuje, što je za njega povoljna i istinita vijest, a što mu je suprotna vijest. Pojednostavljeno rečeno, povoljna vijest odgovara interesima zainteresiranoga subjekta. Svaka druga mu je loša ili lažna.

Televizijski aparat nazivaju „prozorom u svijet“. A s prozora je pogled uvijek ograničen. Pogled je, najprije, ograničen onome koji samo želi potvrditi vlastitih, subjektivnih stajališta, a ograničava ga i onaj

koji vijest prezentira. Izdvajanje objekta, montaža, komentar – sve to čini vijest selektivnom, dotjeranom, prilagođenom, a po potrebi i cenzuriranom, jer cenzura i izvjestan stupanj (samo)kontrole uvijek postoje, ako nikako drugačije a ono kao poštovanje određenih usvojenih medijskih normi.

Ima razboritih gledatelja i čitatelja, kojima nije ni do desničarskih podvala ni do ljevičarskih fantaziranja. Oni bi htjeli znati što uistinu jest. Zato je uvijek potrebna verifikacija iz neovisna izvora. Takav je izvor vrlo teško naći, i uglavnom označava izvor informacija koji nije u službi u događaj umiješane politike i njezinih emotivno ponesenih „navijača“. Uvijek je dobro usporediti više izvora i dobro razmisliti što čija motivacija može biti; dakle, ne samo što je o nečemu rečeno, nego i kakva je motivacija onoga koji govori, onoga koji prezentira vijest. Treba pažljivo osmotriti kakva je argumentacija, ima li osnove za ono što izvjestitelj tvrdi. Bilo bi još bolje ako bi se zainteresirani mogao vratiti „samoj stvari“, što je barem ponekad moguće kada se pravi vijest ili donosi sud o kakvom tehničkom pronalasku ili umjetničkom djelu, ali je vrlo rijetko moguće, zapravo samo preko neposrednih svjedoka, kada je u pitanju neki značajan događaj.

5.

Od biblijskih tekstova do suvremenih medija, istinska vijest je značajna vijest, a one najvažnije imaju smisao životne važnosti. Vijest je ono što je od širega interesa. Ona postaje dokazom značaja nekog događaja, neke osobe, zemlje, njezine kulture i politike. U lokalnim sredstvima informiranja vijest o smrti nekog građanina u inozemstvu zauzima mnogo više mjesta nego što bi to mogla vijest o smrti mnogobrojnih građana te iste zemlje, premda će se i ova pojaviti ako je dovoljno tragična, jer je tada i dovoljno atraktivna. Vijest iz „bijelog svijeta“ u maloj zemlji je ona vijest koja je veliki, značajan događaj, ona koja je relevantna za tu zemlju, ili pak neka zanimljivost, jednom bizarna, drugi put neobična vijest. Veliki su za male zemlje nezainteresirani, a mali, kao ovisnici, o velikima stalno brinu.

Male zemlje mogu biti u emisijama o turizmu, u reportažama o „egzotičnim mjestima“: „Posjetite hrvatsku obalu“, „Otkrijte ljepote Plitvica“, „Crna Gora kao nova turistička odrednica“, „U Sarajevu sve više turista“... Spominju se i kao zemlje kroz koje prolaze novi emigranti. Spominju i kada se u njima dogodi nešto posebno, a ponekad i ako je nešto smiješno: „Čičku spale hlače...“, a pritom ni njemu ni predsjednici Hrvatske nijedan strani izvještaj ime nije izgovorio korektno. U svakom slučaju, male zemlje nisu mnogo ni često zastupljene u glavnim vijestima. U odnosu prema malim zemljama velike imaju nadmen stav, a ponekad potihog gaje i neokolonijske

aspiracije. Mali mogu biti mete iskorištavanja, napada, interesa, ali nikako faktori odlučivanja. Mala zemlja je zemlja od svega toliko i toliko stanovnika (čitaj: kupaca i vojnika) i na prostoru od samo toliko i toliko četvornih kilometara (čitaj: od malog bogatstva, strateškog interesa i utjecaja). Ona može biti, prije svega, primjer negativnoga (siromaštva, zaostalosti, loše vlasti i još goreg rata), a potom zanimljiva kao kuriozitet, mjesto u kojem se može jeftino ljetovati ili kupiti kakva vikendica, primjer bizarnoga i egzotičnoga, ali nikada nije normalna, obična vijest, kakva pripada samo razvijenim zemljama, onima koje odlučuju o svijetu, onima koje bi, barem na prikriven način, htjele vladati svijetom. Tako je kada su u pitanju politika i ekonomija, tako je i kada su u pitanju kultura i umjetnost.

6.

Svaka velika, značajna televizijska kompanija ima i program iz kulture i niz obrazovnih programa; postoje i specijalizirane radiostanice, u ozbiljnim novinama rubrika „kultura“, a i mnogo časopisa za umjetnost i kulturu i specijaliziranih televizijskih kanala.

U njima je na programu ono što je od „općeg interesa“, premda, kao i vijesti iz malih zemalja, zanima manji broj ljudi. Iako se takvi programi bave ili nacionalnim kulturnim vrijednostima, ili onim što je od „svjetskog značaja“, njihova obrazovna i prosvjetiteljska misija odvaja ih od senzacionalizma i popularnih vijesti. To, naravno, ne znači da je program iz kulture bez značaja, samo je manje ljudi koje zanimaju programi iz kulture, kao i umjetnička djela...

Djelo se usvaja jer spada u temeljne vrijednosti kulture i nužni je sastojak dobrog obrazovanja. Osoba usvaja nešto jer je opća vrijednost, jer temeljnu vrijednost kulture ne može promijeniti njezino subjektivno stajalište, pa se, čak i kada toj osobi nije sasvim blisko ili dopadljivo, prema usvojenoj i utvrđenoj vrijednosti odnosi s poštovanjem, a prema onome što je od općega interesa i onome što postaje vijest, barem neko vrijeme sa zanimanjem.

Umjetnost i djelo postaju vijest onda kada su skandal, provokacija, bezobrazluk, vrijednost, glasnogovornici određene politike, nametnuta vrijednost; kada su ideološka vrijednost. U knjizi razgovora sa Derridom, jedan od sudionika diskusije s naglašenom ironijom reče da ne treba očekivati na prvoj stranici nekog tabloida vijest o tome da su „filozofi riješili pitanje bitka“.¹ S iznimkom prikaza knjige i vijesti o smrti uglednog filozofa, filozofi su prisutni u medijima samo kada ne govore o filozofiji. Tada su obično iskorišteni za izvjesne svrhe, pa najčešće govore o politici, o nekim zanimljivim društvenim fenome-

¹ John D. Caputo. Ed., *Deconstruction in a Nutshell: Conversation with Jacques Derrida*, 1996

nima, ili pak tumače neke pojave od šireg interesa, a pritom ničim ne dokazuju i ne pokazuju da su zapravo filozofi. To su iskusili čak i najslavniji filozofi, koji su gotovo u pravilu bili pitani o nekim osobnim političkim gestama (Heidegger o umiješanosti u nacizam), o važnim društvenim događajima i političkim krizama (Sartre, Russell, Chomsky, Foucault, Derrida i drugi koji su govorili o alžirskom ili vijetnamskom ratu, o aparthejdu u Južnoafričkoj Republici, o studentskim nemirima 1968, o izraelskoj okupaciji palestinskih teritorija, o krizi kapitalizma itd.), pa su se tome pridružili i oni koji bi htjeli biti ugledni i slavni, poput Bernard-Henrija Lévyja, Alaina Finkielkrauta i Slavojka Žižeka, koji su brinuli i o Bosni dok je u njoj trajao rat, a ona još bila u fokusu medijskoga interesa. S prostora bivše Jugoslavije u doba socijalizma, sredinom 1970-ih, zapadni su mediji spominjali mislioe okupljene oko časopisa *Praxis*, Korčulansku ljetnu školu, progon profesora beogradskog Filozofskog fakulteta – dakle, sve što je u sebi imali kritički odnos prema socijalističkom poretku i bilo opozicija službenoj politici. Spominjali su kasnije, uzgred, i Mihajla Markovića, koji je bio zastupnik Miloševićeve politike, ili Aleksu Buhu, koji je bio blizak Karadžićevoj ratnoj vladi. Ni jedne riječi o filozofiji. Jer filozofija nije vijest. Ne treba ni biti. Kada to postane, prestane biti filozofija i postane šarlatanska zabava za pučanstvo.

7.

S umjetnicima to nije slučaj. Oni su bliži srcu publike. Marina Abramović jedna je od njih. Ali najprije je bila sadržaj senzacionalističkih, potpuno iskrivljenih izvještavanja o njezinim umjetničkim, konceptualnim gestama i izvedbama, koje su svođene na „skandal“ i „sablazan“, a kvalificirane kao ekshibicionizam. Njezin je umjetnički trud doživio priznanje tek kada je umjetnica ušla u prestižne institucije zapadne kulture, te tako i sama postala „institucija“, odnosno institucionalno priznata vrijednost.

Premda je umjetnost najlakši put da se približe kultura i osoba Drugoga, što potvrđuje i gledanost programa o „egzotičnim umjetnostima“, takvi su programi ipak rijetki, pogotovo ako je u pitanju mala zajednica ili zemlja. Vijesti iz male zemlje ostaju nepokazane, a zemlja medijski nepokrivena, pa je pravo čudo kada netko otud bude spomenut, a najčešće bude spomenut onda kada je sasvim integriran u kulturu u koju je primljen, kada piše na jeziku te zemlje ili sudjeluje aktivno u njezinu kulturnom životu. Čak ni pisac iz male zemlje koji pobere sva priznanja, pa i Nobelovu nagradu dobije, nije baš u fokusu medijskoga interesa i interesa šire publike. Knjige rumunjske književnice Herte Müller prodane su u jednakom broju primjeraka ovdje, u Velikoj Britaniji, koliko i u maloj Hrvatskoj: Engleze ne zanimaju previše prevedeni autori/ce i autori/ce iz malih zemalja. Nemaju previše interesa ni

za filmove koji nisu iz velike produkcije, a oni iz manjih kinematografija igraju rijetko i kratko u sve slabije posjećanim umjetničkim kinima (*art cinemas*). Kada se javi film iz „male kinematografije“, on svojim kvalitetom može upozoriti na nemar imperijalnih kultura prema mnogim estetski vrijednim i značajnim djelima. Zapadnoeuropski kritičari uglavnom hvale one filmove i djela iz Istočne Europe koji su bili opozicija komunističkoj vlasti. Ponekad su zato zane-marivali odlične filmove. Niko im ne spori estetsku vrijednost, ali ona komercijalna, nažalost, postaje gotovo jedina mjera uspjeha.

U tome je bit vijesti: vijest je ono što može biti prodano kao vijest, što će publika rado kupiti. Vijest je također roba, komercijalna vrijednost. Upravo taj mentalitet rodio je „žuti tisak“ i njegove ne baš uvijek moralne novinare, od kojih su najviše razvikani i na zlu glasu fotoreporteri (*paparazzi*), novinare koje nalikuju zločestim tračerima, uvijek spremnim o najboljima govoriti sve najgore; upravo taj, senzacionalistički mentalitet stvara publiku koja traži šokantne i skandalozne vijesti, vijesti u kojima je malo moralnih skrupula a mnogo vulgarnosti. Jedina utjeha dobrom umjetniku/umjetnici jest da njegova/njezina djela i on/ona nisu meta takvih „novinara“.

Ako se danas vijesti sve manje gledaju i nova publika potpuno okreće svojim vlastitim izvorima i istraživanjima što je novost, što je interesira i što je za nju uistinu vijest, onda će nestati politika vijesti, serviranih u velikim kompanijama ili političkim organizacijama. To ne budi previše nade, jer će vijest opet biti „plasiran i dobro distribuiran proizvod“, koji će kupci sami nalaziti u mega marketu elektroničkih medija. I opet će jedan proizvod biti na vidnome mjestu, a drugi se neće probiti na tržište. Vjerojatno, tj. gotovo sigurno onaj isti koji je bio i do sada, u danas već starinskim novinskim i televizijskim vijestima.

Ponekad je dobro ne biti vijest. I shvatiti da postoje vrijedne vijesti i značajne informacije za kojima moramo sami tragati. Pogotovo kada su u pitanju djela kulture i estetske vrijednosti.² Samo takav, znatiželjan duh sazna za one čija djela, nažalost, nisu ni u vijestima ni u emisijama iz kulture. Sazna za filmove Sergeja Paradžanova (koji je bio toliko svoj da nije mogao imati sljedbenika) i Alekseja Balabanova, za poeziju Andrea Adyja i Fernanda Pessoae, za slikarstvo Dimitrija Popovića i Safeta Zeca. Sazna za još

² Povijest umjetnosti je i povijest djela koje nismo upoznali, ili zato što su nam ta djela promakla, što su pripadala nekoj kulturi ili zemlji o kojoj nismo mnogo znali, ili zato što su u našoj sredini bila zabranjena. I sâm sam mnoge propagandne filmove iz doba hladnoga rata relativno kasno vidio, a neki su nam dugo bili nedostupni jer ih nije dopuštala cenzura ili nije postojala zainteresirana publika.

mного drugih sjajnih a nedovoljno poznatih djela i umjetnika. Samo takav duh otkrije veliki svijet, kojega nema u dnevnim vijestima niti u domaćim emisijama iz kulture; samo takav duh za sebe otkrije nepokriveni svijet djela velike umjetnosti, svijet koji je izvan interesa velikih medija, a izvan je njihova interesa jer od njega nemaju koristi, ne prodaju njegove proizvode, ne donosi im prihod. A o prihodu oni brinu mnogo više nego o kulturi i umjetnosti, čak i onda kada o njima govore.

8.

Alternativni umjetnički pokušaji i cijele male zajednice pružaju otpor duhu dominacije kapitala i dominantnih, nepokriveno agresivnih medija. Velike, moćne kompanije od svoga proizvoda traže profit, dok mali, alternativni i neovisni proizvođači najviše brinu o tome kako pokriti troškove - a ako se štogod zaradi, bit će dobro.³ U svakoj od malih zemalja sve se više slave regionalne vrijednosti, pa se na taj način pruža otpor globalizaciji i njezinim „univerzalnim vrijednostima“. Mnogi lijepi primjeri iz svijeta umjetnosti i kulture dokazuju kako vijest o značajnim, vrijednim djelima nije postala vijest, nije se našla u sklopu općega znanja, nije uopće postala poznata. A ono o čemu se ne govori također govori o toj sredini i njezinoj kulturi. Što ona jest i što nije. U vijestima nije samo novost dana, nego i lice jedne kulture. U informacijama je ono što mediji hoće saopćiti, ali i ono prikriiveno; u njima je ono što izvjestitelj zna, ali je i mnogo neznanja. Zato se barem ponekad znatiželjan duh mora upitati: A što je ono što nam ova kultura i njezini mediji ne nude i ne pokazuju? Čega u vijestima nije bilo? Jer kultura nikada nije samo „naša“, nikada samo ona u kojoj se zrcali „naš“ interes. Niti je umjetnost samo ono što je blisko i što se sviđa „nama“. Zar je tako teško shvatiti i prihvatiti da svijet nije samo „naša slika svijeta“?

(Poglavlje iz knjige *Elektronička špilja*, izdanje Art Rabić, Sarajevo 2017)

³ Otuda nije čudo da upravo u tzv. malim kinematografijama nastaju mnoga značajna djela: jedan od uvjeta stvaralaštva je sloboda, koja je neovisnost od kapitala, premda je, s druge strane, bez značajnih sredstava nemoguće stvoriti zahtjevne, skupe filmove znanstvene fantastike ili kostimirane drame.

Tatjana Gromača Vadanjel

„Elektronička špilja“ Predraga Fincija

Ljudska je stvarnost danas, početkom 21. stoljeća, svojim velikim dijelom medijski posredovana stvarnost, umjetno stvorena, oblikovana, sa određenim ciljem i svrhom interpretirana. Takvoj se zbilji – patvorenoj – nužno suprotstavlja misao filozofa, čija je trenutna važna zadaća pozivati na svjesnost o toj činjenici, koja se može zadobivati samo budnošću, distancom, stalnim angažmanom slobodne, kritičke misli.

Predrag Finci, dugogodišnji profesor, doktor filozofije, filozof, esejist, pisac, erudita, autor brojnih nezaobilaznih djela koja na osoban, originalan način propituju, proučavaju i produbljuju teme umjetnosti, etike, politike, u knjizi „Elektronička špilja“ (ART Rabić, Sarajevo, 2017), pažljivo, sustavno i odmjereno, sa manirama autoriteta kakvoga na svojem području predstavlja, ogleda pojam i značaj suvremenih medija, iz njihovih brojnih uglova.

Važno etičko i političko pitanje današnjice kojega u knjizi postavlja autor jest „Koliko pristajem na manipuliranje medijima, i koliko sam pridonosim njihovoj zloupotrebi?“

Ovo se pitanje suvremenom čovjeku – građaninu, nadaje poput novoga zova prosvjećenosti, koji upozorava – uz ozbiljne, argumentirane razloge – na kantovski „moralni zakon u meni“, odnosno na visoke i višestruke odgovornosti ka kojima nas, kao zrela bića, okreće nužda služenja medijima – u protivnom nas, sa našom ljudskom puninom i vrijednostima, više neće biti.

Svakako da naše doba traži ozbiljne i pouzdane, temeljite reference, ogleda na temu „umjetničkog djela u doba masovnih medija“, kao što je, svoje-

vremeno, s početkom 20. stoljeća, bilo važno dobiti jedan teorijski uvid u „umjetničko djelo u doba teorijske reprodukcije“, a „Elektronička špilja“ Predraga Fincija daje svoj doprinos tome.

Mnogi su pojedinci razvijenog individualnog mišljenja svjesni da možda nikada nije bilo teže učiniti jasne distinkcije između svijeta privida i svijeta istine – današnja nas masovna, medijski oblikovana svijest nastoji uvjeriti u nemogućnost dolaska do istinitih spoznaja, u njihovo nepostojanje. Čovjek bi trebao postati žrtva konstruiranih istina koje postoje – do duše, u prilično rasprostranjenim oblicima privida, kazati će autor.

Umjetnost – kao u nekim drugim problematičnim i teškim trenucima ljudske povijesti, služi i tome da „otkriva istinu bića“, podsjeća Finci, a „u istini nema utjehe, nema bijega“, dok nam „kič i zabava istinu prikrivaju, lažu nam o životu“.

Ispisana eruditskim i osobnim stilom, koji traži aktivnu komunikaciju, prepoznavanje i prisnost sa čitateljem, kao u nekih njegovih velikih učitelja i uzora, knjiga Predraga Fincija poziva na čitanje i užitek u čistoj, na poštenim, ozbiljno sazdanim temeljima građenoj spoznaji, kojoj je cilj „istina po sebi“, a to je, kako kaže autor „uvijek ono što je iza slike, poslije teksta...“. Poslije ovoga teksta ostaje poziv na ponovno svrgavanje pogleda na cijeli dosadašnji autorov opus, kao na djelo koje uvelike traži našu punu pozornost i poštovanje.

Tatjana Gromača (punim imenom Tatjana Gromača Vadanjel) rođena je u Sisku, 1971. godine.

Na Filozofskom Fakultetu u Zagrebu diplomirala je filozofiju i komparativnu književnost.

Od godine 2000. radi kao novinarka, pišući za tjednik „Feral Tribune“ reportaže, književne oglede i druge tekstove s područja kulture i humanistike, što nastavlja od godine 2009. u riječkom dnevnom listu „Novi list“, gdje i danas radi.

Živi u Istri, sa suprugom Radenom Vadanjelom, također piscem.

Bibliografija

- „Nešto nije u redu?“ (zbirka pjesama), Meandar, Zagreb, 2000.
- „Crnac“ (kratak roman u fragmentima), Durieux, Zagreb, 2004. Hrvatsko narodno kazalište Rijeka 2009. godine postavilo je kazališnu predstavu baziranu na tekstu romana „Crnac“.
- „Bijele vrane“ (reportažni zapisi), Profil, Zagreb, 2005. Knjiga je prevedena na slovenski jezik.
- "Božanska dječica" (roman), Fraktura, Zagreb, 2012.
- Ushiti, zamjeranja, opčinjenosti (Fraktura, Zagreb 2014.)
- "Bolest svijeta" (roman), Sandorf, Zagreb, 2016.
- "Last & Lost" (koautorica).

Biserka Rajčić

Kratko putovanje kroz Vitkaciju

Profesoru Janušu Degleru

Stanjislav Ignaci Vitkjevič, u detinjstvu Staš, a od umetničkog debija Vitkaci (kombinacija prezimena Vitkjevič i drugog imena Ignaci) rođen je 1885. godine, i sa očeve i sa majčine strane plemićkog porekla, osiromašenog posle učešća u Ustanku 1863. protiv carske Rusije. Bez obzira na to 1914. on napušta svog prijatelja Bronjislava Malinovskog s kojim je krenuo u etnografsko-antropološka istraživanja na Novu Gvineju, Cejlon i Australiju, u svojstvu fotografa i vraća se u Evropu, da bi se uključio u rat. Međutim, ne bori se na strani Austrijanaca pod čijom je okupacijom Zakopane u kome živi od 1890. već se bori na strani Rusa. Da ne bi bio obično topovsko meso, zahvaljujući uticajnim rođacima u Petrogradu završava elitnu paževsku vojnu akademiju i u svojstvu potporučnika uključuje se u rat. 1916. biva teško ranjen u bici kod Stohoda, tako da aktivno više nije učestvovao u njemu. U Rusiji proživljava i Oktobarsku revoluciju. Kako, tačnije na čijoj strani, belogardejaca ili boljševika, ostaće tajna do danas. Zahvaljujući pomoći svog rođaka Leona Rejnela, direktora čuvene američke trgovinske firme u Rusiji, igrajući ulogu umobolnika, krajem juna 1918. uspeo je da se vrati u oslobođenu i ujedinjenu Poljsku. Najpre je stigao u Varšavu, a preko Krakova u Zakopane, još uvek u jedan od glavnih kulturnih centara. U Krakovu posećuje Drugu izložbu poljskih ekspresionista. I sam u to vreme dosta slika. Vizijске kompozicije, pejzaže i portrete. Slikao je i u Rusiji i neke slike uspeo da donese sa sobom. Ubrzo se u Krakovu priključio ekspresionistima, koji su se ubrzo preimenovali u formiste. Još u Rusiji, u kojoj je avangarda uveliko postojala, počeo je da piše traktat *Nove forme u slikarstvu i nesporazumi koji proizilaze iz njih*. Piše i prvu dramu „Maćej Korbova i Belatriks“ koju posvećuje tada čuvenoj glumici Ireni Solskoj, starijoj od njega deset godina, sa kojom je bio u veoma složenoj ljubavnoj vezi. I kada su se razišli taj tip žene - dominantne, vampa, demona - nastaviće da igra glavnu ulogu kako u njegovim dramama tako i u romanima, između ostalih u *Nezasitosti*.

Saosećao je sa majkom, koju je otac napustio, provevši poslednje godine života s Marijom Dembovskom, na lečenju od tuberkuloze u Lovranu, koji se nalazio u sastavu Austro-Ugarske. Majka je bila tipična Poljkinja, iako plemićkog porekla i muzički veoma nadarena i obrazovana, posvećena pre svega porodici. Preterano odana sinu, što je loše uticalo na njegov lični život, posebno na njegov brak.

Zahvaljujući svojoj Firmi portreta S. I. Vitkjevič (1926-1939), od koje je živeo, susreće se i slika žene

iz viših krugova, lepe, nezavisne, „demonške“. Godine 1923. oženio se Jadvigom Unrug, po ocu poreklom iz stare nemačke aristokratske porodice, po majci unukom čuvenog slikara Juljuša Kosaka. Brak je sklopljen „eksperimentalno“, s predbračnim ugovorom, koji mu je dopuštao potpunu slobodu ponašanja i bez dece. U tom vidu potrajao je samo dve godine. Ne izdržavši ponašanje „demoni seksa“ Jadviga Unrug je napustila Zakopane i vratila se u Varšavu, gde se zaposlila kao prevodilac u Statističkom zavodu. Nikada se zvanično nisu razveli. Čak je do kraja života bila njegov menadžer na književnom i likovnom planu, o čemu svedoči njihova višetomna prepiska koju od nedavno objavljuje izdavačka kuća PIV (Državno izdavačko preduzeće). Uspela je za vreme rata da u Varšavi 1944, savršenom sa zemljom, spase i veliki deo njegove književne zaostavštine.

Poslednji period života proveo je s mladom i atraktivnom Česlavom Oknjnjskom-Koženjovskom, mada je i sa njom imao krajnje složen odnos. Kada su Poljsku 1939. godine s jedne strane okupirali Nemci, a sa druge Sovjeti, odlučila je ipak da sa njim izvrši samoubistvo na poljsko-ukrajinskoj granici, sečenjem vena i ispijanjem otrova. Kako je bila mlađa i fizički jača preživela je, ali on nije. Tokom ostatka života veoma je patila što nije završila kao on. Patila je i njegova zvanična supruga Jadviga Unrug Vitkjevičova. Patila je cela Poljska, kojoj je posle užasnog rata koji se završio sa šest miliona žrtava, nametnutim komunizmom, koji je odneo još desetine hiljada novih. Posle 1956. došlo je i u Poljskoj do jugovine, ali kratko. Vitkjevič ni posle rata nije dobio mesto u umetnosti koje je zasluživao, s obzirom da nije bio ni levičar ni komunist. Njegove slike su prodavane u bescenje, pošto u vreme socrealizma nisu smatrane umetnošću tog vremena, već nečim preživelim. Njegova *Teorija čiste forme* u vreme marksizma takođe nije uzimana ozbiljno, a nije ni njegova egzistencijalistička filozofija, čijem izučavanju je posvetio poslednje godine života. Sa zakašnjenjem ga je otkrio Zapad. Tek u vreme Teatra apsurdna zavladao je ozbiljnije interesovanje za njegove drame, naročito u Francuskoj, gde je proglašen rodonačelnikom ovog pravca. Počeli su da ga prevode i izvode i u drugim zemljama. Za njega se zainteresovala i Amerika, posebno profesor Denijel Džeruld (Daniel Gerould), koji mu je posvetio studije, koje su veoma doprinele njegovoj slavi. Tako da je Vitkjevič ili pre Vitkaci konačno postao svetski pisac. Obeležavaju se godišnjice njegovog rođenja, smrti, posvećuju mu se naučne konferencije, festivali drame, a u Zakopanu najznačajnije pozorište nosi njegovo ime i izvodi pretežno njegove drame ili drame inspirisane njegovim životom i stvaralaštvom.

Avangarda je postojala i kod nas, u Jugoslaviji i Srbiji. U njenom duhu stvarali su naši umetnici i prevodila su se dela evropskih avangardista, a od

nastanka Ateljea 212 i Bitefa mnoge drame su se i prikazivale, između ostalih i Vitkjevičeva „Majka“ 1981. godine u Ateljeu 212. Pre toga s „Ludakom i kaludericom“ ušao je u Seleničevu antologiju *Avangardna drama* (Beograd, 1964). Međutim, u pozorištu do danas nije našao odgovarajuće mesto. Nijedna od njegovih tridesetak sačuvanih drama nije doživela uspeh kakav zaslužuje. U Zagrebu je na naučnom planu prošao nešto bolje. Polonista Dalibor Blažina, danas šef Katedre za polonistiku, doktorirao je na njegovim dramama i prvi je najpoznatije od njih preveo i objavio pod naslovom *Izbor iz djela* („Žohar“, „U maloj kuriji“, „Vodena Koka“, „Ludak i opatic“, „Poludjela lokomotiva“, „Šusteri“, Zagreb, 1985). Jednu od njegovih najznačajnijih drama, „Obučari“ u Srbiji je preveo režiser Milan Duškov (časopis Gradac, 1982). Trebalo je da se izvede u Ateljeu 212, Jugoslovenskom dramskom ili Zvezdara teatru, ali nije izvedena, jer se tobož nije našao režiser za nju. Zoran Đerić je preveo njegovu dramu „Luda lokomotiva“, koja je posle 2-3 predstave u Pozorištu mladih u Novom Sadu, 2010. skinuta s repertoara. Preveo je i dramu „Tumor Mozgovi“, koja je objavljena u časopisu Zlatna greda (2009), ali ni ona nije izvođena.

U Zagrebu i Beogradu prevodeni su značajni delovi Vitkjevičeve *Teorije čiste forme*. Međutim, njegovi romani do danas nisu, premda je sredinom 80-ih Nolit, na ideju Jana Kota, nameravao da objavi izbor drama i roman *Nezasitost*, koji će konačno izaći tek u Službenom glasniku, u ediciji Branka Kukića.

Vitkjevič ili popularnije Vitkaci počeo je da piše *Nezasitost* 1927. godine, a završio je 4.XII.1929. Naslov romana najpre je glasio *Ludilo*. Posvetio ga je Tadeušu Mićinjskom, pesniku, proznom i dramskom piscu, pripadniku generacije Mlada Poljska. Ovaj je idejno bio blizak panslavizmu, romantičarskom mesijanizmu, katastrofizmu, misticizmu, čak okultizmu, bio protivnik svake revolucije. Vitkjeviča je kod njega privukla činjenica da je stvaralački čin tretirao kao magičnu viziju, služeći se u njenom izražavanju groteskom, alegorijom, simbolima, podsvesnim i oniričkim. Jezički i stilski veoma je bio subjektivan, u mnogo čemu blizak ekspresionizmu, kome je u Poljskoj na izvestan način prethodio. Prethodio je i primenom psihoanalize u književnosti. Što je po svojoj prilici privuklo Vitkjeviča, koji se nadovezao na njega, razvijajući te postupke u stilu nastupajućih avangardi, posebno ekspresionizma, a donekle i nadrealizma. Prihativši u priličnoj meri i njegov „jezički barok“ i „džakastu formu“, o čemu će kasnije biti više reči.

Profesor Januš Degler, jedan od najznačajnijih vitkacologa, na osnovu novog arhivskog materijala pretpostavlja da je *Nezasitost* počeo da piše još 1912, u vreme kada se lečio od „duhovnih problema“, uz primenu psihoanalize, kod zakopanskog psihijatra

Karola de Borena, o čemu je otvoreno izveštavao svoju prijateljicu Helenu Červijovsku, posebno o strahu od ludila i pomislama na samoubistvo. Otud svoj roman najpre naslovljava sa *Ludilo*. Pomoću tog pojma u romanu se skriva iza svojih glavnih junaka, jer je po povratku iz Rusije 1918. pseudonimom Genezip Kapen potpisao svoj roman *622 pada Bunga, ili Demonska žena* i esej „O zakopanskom dendizmu“. U istorijama književnosti međutim navodi se da je *Nezasitost* napisao tokom 1927, dovršio krajem 1929, a objavio 1930. u izdavačkoj kući Dom poljske knjige u tiražu od 3200 numerisanih primeraka. Kod istog izdavača 1934. objavio je i drugo izdanje, sa koricama koje je sam projektovao.

S obzirom na tiraž roman je dobro prihvaćen, mada nije postao bestseller. Najoštrije su o njemu pisale kolege pisci. Krajnje negativno Jan Lehonj, pesnik umereno avangardne grupe Skamander. Pisao je o svemu što je Vitkjeviča razlikovalo od prozaika njegovog vremena: odnos prema realnosti, pristup psihologiji Poljaka, odnos prema erotici, duši, jezički eksperimenti... Pored Lehonja oštro ga je kritikovao u to vreme najcenjeniji poljski prozaik, Stefan Žeromski, pre svega zbog preslobodnih erotskih scena i „vulgarizacije“ jezika. Dok ga je najoštrije međuratno kritičarsko pero, Karol Iżikowski nazvao „genijalnim grafomanom“, a Jaroslav Ivaškjevič, tobož veliki prijatelj, celokupno njegovo stvaralaštvo „tragedijom nemoći“. Pozitivno su se o njemu izrazili kritičar Kazimjež Čahovski i teoretičar književnosti Konstanti Tročinjski. Prvi je izjavio da su erotske stvari, najnapadanija tema *Nezasitosti*, prikazane sa smelošću koja dotle nije postojala u poljskoj književnosti, ali uz primenu satire i groteske, u čemu je Vitkjevič nastavljao mladopoljske tradicije u čijoj osnovi je metafizika. Isticao je i njegov satiričan odnos prema sadašnjici, kritički odnos prema tadašnjem poljskom društvu, odbojnost prema materijalističkoj mehanizaciji, izuzetnu zabrinutost za budućnost zapadno-evropske kulture. Drugi, s obzirom na bavljenje teorijom književnosti *Nezasitost* je razmatrao kao psihološki roman, čiji autor je pri pisanju učinio veliki korak napred u toj oblasti, primenjujući teorijska dostignuća evropskih mislilaca poput Frojda, Maha, Huserla, Krečmera i dr. I Čahovski je isticao Vitkjevičevo izuzetno filozofsko obrazovanje, uporedivši ga s Prustom. Treći, kritičar Tadeuš Šinko, nazvao ga je poljskim Džojzsom, zbog sličnog dopiranja do najmračnijih kutaka čovekove duše i smelog otkrivanja najintimnijih drhtaja čovekovog mozga i čula. Mada, kako već rekoh, za života nije dobio mesto koje mu je pripadalo, kao piscu i umetniku uopšte. S obzirom na izuzetnu avangardnost i originalnost zasluživao je, makar, da bude član Poljske akademije književnosti (1933-1939), ali u nju nije primljen, samo je 1935. nagrađen Zlatnim vencem, ali bez

odgovarajućeg ukazivanja časti prilikom uručivanja dotičnog.

Slično je bilo s pozorištima. Mnoge njegove drame širom Poljske su dospevale na repertoar, ali na kraju se odustajalo od njihovog izvođenja ili su posle par predstava skidane s repertoara. Propala su i njegovi pokušaji osnivanja avangardnih pozorišta u Zakopanu, pre svega Formističkog, do koga mu je veoma bilo stalo.

Vitkjevič je odgovarao na brojne negativne napade kolega pisaca i kritičara, ne samo braneći se već i zbog toga što je voleo da polemiše, u čemu je bio veoma žestok, ali krajnje pošten i samokritičan, međutim nije imao s kim da to na visokom nivou čini. Članovi Poljske akademije književnosti, boraveći u Zakopanu, družili su se s njim, vodili zanimljive razgovore, ali napustivši Zakopane ocrnjivali su ga kao patologa, ovisnika od narkotika, pijanca, kvazifilozofa i sl. Istican je kao avangardista, ali prvenstveno zbog toga što su trenutno bili u modi „ludilo“, narkotici, preterana upotreba alkohola, nepoštovanje braka i porodice, esktravagancija, sklonost ka bizarnom ponašanju i izražavanju. Jer, avangarda je u Poljskoj, kao i u drugim zemljama, značila stvaranje paralelnog, neuobičajenog, neponovljivog života, a ne njegovo oponašanje. Za šta je Vitkjevič imao izuzetno smisla, istrajnosti i mašte. Međutim, i od strane njegovih bliskih prijatelja to je često tretirano kao omalovažavanje pripadnika drugih avangardnih grupa i pravaca, čak je dovodilo do trajnih raskida odnosa među njima. Posebno je bolno proživljavao što ga filozofi svetski poznate Lavovsko-varšavske logičke škole nisu smatrali ozbiljnim poznavaoцем filozofske i logičke problematike, kojom se veoma ozbiljno bavio, pre svega „tajnom postojanja“. Za razliku od mnogih zvanično „ozbiljnih“ poznavalaca filozofije, znajući sve svetske jezike, bio je izuzetno upućen u stvaralaštvo evropskih filozofa i mislilaca svoga vremena: Hajdeger, Huserl, Jaspers, Niče, Špengler, Tojnbi, Ortega i Gaset, Berdajev, Sorokin, Nikolaj Danjilevski i dr. Bio je upućen i u istoriju, kulturu i civilizaciju Zapada i Istoka, lingvistiku, matematiku, astronomiju, metafiziku... S tim što je mišljenje o tim oblastima, za razliku od drugih, nazivao „vizijama“.

Poput Špenglera i Danjilevskog odbacivao je kontinuitet istorije, sagledavajući je kroz periode i faze, ne uzimajući u obzir njenu geografsku pripadnost. Nije bio potpuni pesimista, mada je spadao u katastrofiste. Smatrao je da će ukidanjem staleža i nastankom „masa“, ne mravinjaka, doći do nove organizacije čovečanstva, čemu se radovao. U *Nezasitosti* taj problem je sagledavao kroz život i smrt Kapena de Vahaza, vlasnika ogromne pivare, pravog kapitaliste, oca glavnog junaka romana, Genezipa Kapena. Na veliko iznenađenje, ovaj testamentom nije je ostavio porodici, odnosno sinu, već radnicima. Tako da *Nezasitost* tematski upućuje na činjenicu da je pratio

sve što se događalo u vremenu u kome je živeo. Za to praćenje smislio je novu formu izražavanja, tzv. Džakastu formu, koja je mogla da obuhvati pripovedanje u prvom i trećem licu, monologe, dijaloge, diskusije više lica na aktuelne teme i junake sa veoma različitim stepenima obrazovanja i oblastima interesovanja.

Bez obzira na veoma originalnu *Teoriju čiste forme* omalovažavan je i po pitanju sticanja znanja i školovanja. Nije uobičajeno pohađao ni osnovnu, ni srednju školu, a nije ni studirao, jer su njegovi veoma obrazovani roditelji, koji su završili čuvene univerzitete i spadali u cenjene umetnike i teoretičare umetnosti, smatrali da su škole, pogotovu u vreme nepostojanja vlastite države i okupacije, samo gubljenje vremena, pogotovu kad je u pitanju izuzetna inteligencija, koju je Staš, kako su ga u to vreme zvali, od malena posedovao. Do znanja je uglavnom dolazio veoma rano i sam, i uz strogu proveru od strane roditelja i brojnih visokih stručnjaka koji su boravili ili prolazili kroz Zakopane. Zvanično je polagao po dva razreda godišnje, malu i veliku maturu, u Lavovu, koji se smatrao najznačajnijim školskim centrom u tadašnjoj Galiciji, delu Poljske pod austrougarskom okupacijom. U Krakovu je počeo da studira Likovnu akademiju, ali je nakon tri meseca rekao da nema šta i od koga na njoj da nauči i napustio je. Podjednako su ga interesovale humanističke i egzaktne nauke. Strani jezici su mu išli od ruke. Što posvedočuje prepiska s mnogim stranim naučnicima i filozofima, kao i upućenost u njihova dela, koja u to vreme nisu bila prevedena na poljski. Koristio ih je i u pisanju svojih dela ravnopravno s poljskim. Recimo, njegove inače veoma duge i razgranate rečenice sastojale su se i od delova na izvrsnom francuskom, nemačkom, engleskom, ruskom. Zbog toga ih, po mišljenju najeminentnijih vitkacologa, ne treba prevoditi, jer nisu citati već Vitkacijev osoben način izražavanja, jedna od primene tzv. džakaste forme. Veoma često, što prevodiocu zadaje prilične muke, konstruisao je poljske reči od korena stranih jezika, s obzirom na to da mu je poljski često bio nedovoljan za izražavanje veoma složenih pojmova i termina iz oblasti teologije, filozofije, svetske politike, umetnosti, psihologije... Često se nije držao ni poljske sintakse. Voleo je duge, umetnute rečenice sa nizom pravopisnih znakova, sa kojima prevodioci takođe imaju problema.

Kao pripadnik avangarde izmišljao je stručne pojmove koji su mu se činili neophodni, precizniji od postojećih poljskih. Primenjivao je u veoma ozbiljnim tekstovima nešto što nijedan poljski avangardista nije – deminutive, koji su uobičajeni u govornom jeziku. Srpskom jeziku takva upotreba deminutiva je krajnje strana, jer se deminutivi u oblasti humanističkih i egzaktnih nauka ne koriste. Kod Vitkjeviča, oni deluju „prirodno“. Koriste ih junaci svih staleža i zanimanja,

u svim mogućim prilikama. Tako da su, hteli mi to ili ne, poštujući autorov jezik i stil, u prevodu neizbežni.

Osim toga, njegov narator najčešće se izražava u trećem licu, ubacujući povremeno monologe i dijaloge, ali ih sve skupa usložnjava tekstovima koje označuje sa Informacija ili Opaska. Tako da i narator i junaci s privatnog razgovora lako prelaze na razmatranje političke situacije zemlje ili sveta, nove vere koja dolazi sa Istoka i zamenjuje već oronulo hrišćanstvo. Naracija koju primenjuje u poređenju s drugim piscima svoga vremena je krajnje neuobičajena. Čas se odvija u sadašnjosti, čas u prošlosti, čas u budućnosti, koje se na neobičan način prepliću. Katkad se prepliću i uloge pisca, naratora i junaka. Prepliću, jer kod njega ne postoji razlika između časkanja i diskusije na ozbiljne političke, vojne, filozofske i druge teme. U njima ravnopravno učestvuju i žene i muškarci, osobito kneginja Ticonderoga, jedna od glavnih junakinja romana.

Iako se Vitkaci smatrao agnostikom veoma ga je interesovala religija, odnosno nestajanje hrišćanstva i njegova zamena novom verom zvanom murtibingizam, koju su doneli Kinezi i Mongoli, osvajajući u njegovom romanu Evropu. Bila je veoma uspešna, jer je prenošena u vidu pilula koje je izmislio osnivač učenja Murti-Bing. Sa čim smo se susreli početkom 80-ih godina čitajući Milošev *Zarobljeni um*, čijoj analizi je Nikola Milošević posvetio ozbiljnu studiju u vidu pogovora.

Glavni junak *Nezasitosti*, Genezip Kapen, u početku ga nije prihvatao, s obzirom da je vaspitavan u duhu evropske kulture, koja je zbog pojave totalitarizama propadala, a sa njom i čovek, koji je bez filozofije, religije i umetnosti gubio smisao življenja i postajao automat ili mašina, kako su tu pojavu zvali avangardisti. S obzirom da je Vitkjevič taj veoma važan problem uočio pre drugih, mnogi vitkacolozi, između ostalih Leh Sokul, nazivaju ga stvaraoцем vizionarom, jer se njim bave kao umetnikom, koji je pre drugih uočio promene u svetu, društvu, kulturi, čovekovoј sudbini. I, premda je *Nezasitost* nastala krajem dvadesetih godina prošloga veka, Vitkaci pišući je pronikao je u mnoge probleme, posebno u veoma složenu „tajnu postojanja“, koje jasnije sagledavamo tek u 21. veku.

Pored roditelja za takvo shvatanje čoveka i sveta Vitkaci je imao da zahvali i svojim najbližim prijateljima iz detinjstva, Bronjislavu Malinovskom, svetski poznatom antropologu i Leonu Hvisteku, matematičaru i logičaru, pripadniku Lavovsko-varšavske filozofske škole, kao i već pomenutom Tadeušu Mićinjskom, piscu i filozofu. Njegovom sazrevanju na životnom planu doprineo je i nesrećan slučaj vezan za samoubistvo njegove verenice Jadvige Jančevske, zatim naučna ekspedicija u Australiju, Novu Gvineju i Cejlon s Malinovskim, Prvi svetski rat i Oktobarska revolucija u Rusiji, međuratni period u kome je za

kratko vreme stvorio brojnija i originalnija dela od bilo kog drugog poljskog umetnika i mislioca prve polovine 20. veka. U posebnost spada i njegovo samoubistvo 18. septembra 1939. na poljsko-ukrajinskoj granici, kada je shvatio da se od totalitarizama ne može pobeći, jer, po njemu, on ukida osnovne vrednosti života: religiju, umetnost i filozofiju.

I u *Nezasitosti* Vitkjevič se bavi tada veoma aktuelnom temom, sazrevanjem pojedinca u vreme svetskih ratova, prikazujući ga u mnogo čemu na ličnom primeru. Njegovom junaku Genezipu Kapenu, na jednoj strani u tome su pomagali roditelji, a na drugoj su ga svojim mešanjem onemogućavali da potpunije sagledava realni život, što će mu se kasnije surovo osvetiti. Između ostalog, da nikada do kraja ne shvati i doživi duboku ljubav prema ženi, koje zbog izbijanja rata u tom periodu, zbog čega nije imao vremena za bavljenje njom, kao i zbog mešanja porodice u taj segment njegovog života. U priličnoj meri i zbog plemićkog porekla i nemešanja s tzv. masama, mada se bunio protiv kapitalizma i eksploatacije radnika. To ga je navelo da se pre opredeli za seks nego za ljubav koja odgovara njegovom uzrastu maturanta, koji je silom prilika gurnut u njemu nepoznat život, birajući među ženama „demone“ umesto onih koje će ga voleti i razumeti, kao treća žena u njegovom životu, Eliza Balahonjska.

Demonima i demonizmom počeo je da se bavi rano, ali ne kao verovanjem već kao svojstvima nekog ko se ponaša kao demon, posebno ženama demonima, kao što su kneginja Ticonderoga i Persi Zvjeržontkovska, koje svojevremeno ulaze u njegov život. Ulaze i svojim sotonskim ponašanjem dovode do njegovih unutrašnjih patnji, depersonalizacije, derealizacije, do rascapa duše, teških poremećaja usled neočekivanih događaja koji su za kratko vreme usledili u životu tog svežeg maturanta. Tako nešto se najčešće događa u pubertetu i ranoj mladosti. Genezipu se to događalo u oba pomenuta perioda života. U detinjstvu, zahvaljujući rođaku Tolđu, koji mu otkriva masturbiranje koje iz neznanja tretira kao greh, u mladičkom dobu zahvaljujući pomenutim ženama, koje mu otkrivaju tajne seksa. Vitkjevič ih opisuje u prvom delu romana naslovljenim sa *Buđenje*. Dok u drugom delu naslovljenim sa *Ludilo*, opisuje posledice izazvane rascenom duše, psihičke poremećaje izazvane njim, kada „bolesnik“ postaje nerazumljiv okolini i okolina njemu. Vidimo da je ta „bolest“ u romanu neprimetna. Jedan od njenih simptoma je gubitak topline prema porodici i bližnjima, čak osećanje mržnje prema ocu, indiferentnost prema svemu što se oko njega događa, nezainteresovanost za vlastitu budućnost, za životni poziv. Genezipov otac je to shvatio i uoči smrti zamolio Kocmoluhoviča, Velikog vođu, svog prijatelja iz mladosti, da ga uzme za adutanta, znajući da njegov sin nije u stanju da sam posle „razdevičavanja“ izabere dalji put u životu. Premda se ovaj bunio

protiv očevog „maskiranog pritiska“ na svoj razvoj, ovoga puta na očevu preporuku ne samo što je prihvatio da bude Vođin adutant, nego je žrtvovao i vlastiti život za opštu stvar. Što ga je na kraju odvelo u potpuni psihički kaos i ludilo, jer se posle rascapa stare ličnosti pojavila nova, nepoznata, koju je trebalo razumeti, pored ubrzanih priprema za rat s Kinezima i ulaznje u tajne ljubavi sa dve „demonске“ žene, kneginjom Ticonderoga i Vođinom ljubavnicom Persi Zvjeržontkovskom, odbacivši istinsku ljubav Elize, treće žene u svom životu. Odbacivši je ubijanjem, da bi razumeo poreklo svog novog ja, odnosno dvojnika ili „lika sa dna“ u svom životu. Dvojnika koga tobož za opšte dobro lišava ljubavi, s obzirom da nije shvatio njenu suštinu. Nije, jer ga je obuzeo viši stepen ludila. I Vitkjevič je u vreme pisanja *Nezasitosti* patio od depresije, čak je, kako sam već pomenula, bio spreman na samoubistvo. Tako da nije mogao da dovrši roman čitave dve godine, s obzirom da je koristio građu iz vlastitog života, za svog dvojnika izabravši pseudonim Genezip Kapen, kojim je potpisao svoj raniji roman *622 pada Bunga, ili Demonska žena* i esej „O zakopanskom dendizmu“. U romanu završava život Genezipa Kapena vegetiranjem, tj. prihativši kao i Vođa, okupaciju Evrope od strane Kineza kao nešto korisno, ne shvatajući poljski mesijanizam i jednovjekovnu tešku borbu za samostalnost i ponovno ujedinjenje svoje zemlje, što je bio san svakog Poljaka tokom 19. veka, pogotovu plemićkog porekla. Postao je dekadent kakvi su postajali Rusi uoči Revolucije, kada su se prepuštali porocima, kojih se kasnije nisu mogli osloboditi. Ratujući za vreme Prvog svetskog rata u Rusiji i na strani Rusa, kao mladi potporučnik učestvovao je u njihovim orgijama, pijankama, navikavanjem na narkotike, menjanjem žena poput rukavica.

Nezasitost je u biti antiutopistički, filozofski roman, tipičan za vreme u kome je nastao, s obzirom na izbor tema, junaka, njihove filozofije. Tačnije, tematski i stilski sličan je romanima koje su u isto vreme pisali Haksli, Zamjatin, Vels, Orvel, Platonov i sl. U njemu je Vitkjevič prikazao „viziju“ čoveka svoga vremena i kulture koju će zameniti masovna kultura ili „filozofija za laike“, tobož dostupna svima, a ne samo malobrojnim, u kakve je Vitkjevič spadao, kada je pisao svoje glavno filozofsko delo *Pojmovi i tvrdnje koji implikuju pojam Postojanja*, koje je zasnovao na nemačkom pojmu „hauptwerk“ – „glavnjak“. U kome se pored estetike bavio problemom katastrofizma, odnosno dijagnozom stanja u kulturi čoveka 20. veka. Čije odjeke nalazimo i u drugim njegovim dramama i romanima, posebno u razmatranjima „nestanka metafizičkih osećanja“, od kojih, po njemu, zavisi opstanak kulture stvarane hiljadama godina. Zbog toga se *Nezasitost* završava neočekivano. Vođa poljskog naroda, organizator veoma uspešne poljske vojske posle 123 godine razjedinjenosti i ropstva je shvatio da ne

može da izađe na kraj sa brojnim Kinezima koji su već osvojili Rusiju i spremaju se da osvoje Poljsku i Evropu. Stoga im se umesto suprotstavljanja predaje, da bi poštedeo poljski narod novih žrtava. Hladnokrvno podnosi smrtnu presudu, koju su mu ovi izrekli, jer smatra da su sposobniji da vode Evropu nego njeni narodi. Zbog čega je *Nezasitost* decenijama smatrana antisovjetskim delom i nije prevedena na ruski. Tek od vremena perestrojke o Vitkjeviču se u Rusiji piše, pomalo prevodi, mada *Nezasitost* još uvek nije prevedena. Po svoj prilici i zbog toga što malo ko u Rusiji zna da je Vitkjevič u vreme Prvog svetskog rata izabrao da se bori na strani Rusa, smatrajući pravoslavlje jačom religijom od katoličanstva, veoma žaleći što je Poljska hrišćanstvo primila od Rima, umesto od Vizantije. Međutim, već posle Oktobarske revolucije, koja je najpre raskrstila s religijom, ubrzo i s filozofijom i umetnošću, promenio je svoje mišljenje. Tako da se ne zna ni zbog čega je 1939. sa svojom verenicom Oknjinjskom-Koženjovskom krenuo iz Poljske da spas potraži u komunističkoj Rusiji. Jer, da nije izvršio samoubistvo na poljsko-ukrajinskoj granici sigurno bi završio u nekom sovjetskom logoru ili ko zna zbog čega bi bio likvidiran kao njegov prijatelj Leon Hvistek, matematičar, logičar, slikar i pisac i mnogi drugi poznati Poljaci, koji su pred Nemcima pobjegli u Sovjetski Savez, gde su pobijeni u Katinu ili po brojnim sibirskim logorima.

Novo je i to da Vitkjevič svoje junake u *Nezasitosti* posmatra „spolja“ i „iznutra“. S tim što to „iznutra“, odnosno kroz „creva“, utrobu, nutrinu, karakteriše najcrnjim odrednicama. Jedna od najčešćih je „svinja“ i nizom imenica i prideva koje izvodi iz te reči. Bilo da su u pitanju žene, bilo muškarci. Ta odrednica je povezana i s ludilom, kao pojmom karakterističnim za određeno vreme i uopšte. Odnosi se istovremeno na pisca, naratora i junake romana. Samog Vitkjeviča mnogi su karakterisali kao „ludaka s Krupuvka“ (centralne ulice Zakopana). To se donekle odnosilo i na njegove eksperimente s narkoticima, iako je tvrdio da vlada njima i da u svakom trenutku može da prestane da ih uzima. Međutim, oko svoje pedesete godine delovao je fizički prilično oronulo. Imao je probleme s vidom, sluhom, srcem, bubrezima, naravno i s nervima. Reagovao je burno za sitnicu. I njegovi junaci imali su mnoge njegove osobine, jer nije imao potrebe da ih izmišlja, kad je sve imao pri ruci i u nizu varijanti. Tako da mu pojam „nezasitost“, uzet za naslov romana, nije predstavljao problem, pogotovu u kontekstu „nezasitost formom“. Međutim, predstavlja problem nekim tumačima i prevodiocima tog dela koji ga zamenjuju pojmom „nezasićenost“, premda taj oblik nikako ne odgovara njegovoj *Teoriji čiste forme*, koja je najznačajniji program i manifest poljske međuratne avangarde i ne odnosi se na pojmove iz realnosti već pre na pojmove iz oblasti avangardne

umetnosti. Slično stvar stoji s pojmovima vezanim za reč „bik“, koja označava moć, snagu, a ne konkretnu životinju. Ni njega nije izmislio već ga je pozajmio od prethodne generacije pisaca, modernista i mladopoljana, Pšibiševskog, Mićinjskog i drugih. Posebno ga je koristio baveći se fenomenom Vođe, Kocmoluhoviča. Odbijao je da ga upoređuje sa tada još uvek živim Pilsudskim, „ocem nacije“, koji je Poljsku posle 123 godine razjedinjenosti i porobljenosti oslobodio i objedinio. Zbog toga je Vođin život završio sasvim drugačije od uloge Pilsudskog u istoriji Poljske, sa kojim je očeva litvanska porodica bila u srodstvu, čiji smisao za red, rad i disciplinu je sam veoma cenio. Cenio je i svog junaka Kocmoluhoviča, koji je bio izuzetan organizator vojske, mada je obilovao i manama, o čemu govori njegovo prezime, koje se prevodi sa aljkavko, prljavko, murdara, posebno - postupci uoči rata s Kinezima i iz perioda pred sam kraj života, prema porodici, ljubavnici, pojedinim oficirima, koji nisu prihvatili predaju „žutaćima“.

Pored svih navedenih nedostataka koje je imao, Vitkaci je u biti poštovao ljude, naravno pojedince, mada im njegovi hirovi često nisu bili prihvatljivi. Od detinjstva izuzetno je cenio tatarske gorštace, koje nije smatrao masom, koju je inače prezirao. Na to je sigurno uticao njegov otac, tvorac tzv. zakopanskog, gorštačkog stila u arhitekturi, narodnoj radinosti, nošnji, kuhinji, običajima, kao najautentičnije poljskosti, koja je jedina mogla da osveži veoma „poživotinjenu“ plemićku poljskost, s obzirom da se Poljska od svog nastanka smatrala „plemičkom državom“, koja je u 19. veku dospela u stanje dekadencije, koja je dovela do propasti Poljsko-litvansku uniju, nekoliko vekova jednu od većih i cenjenijih država Evrope. S obzirom na svoje plemićko poreklo Vitkacijev odnos prema Poljskoj je takođe poseban. Smatrao je da su Poljaci hrabar, ali nepraktičan, neorganizovan i u važnim trenucima neodgovoran narod. Njim se u životu i u romanu nije bavio sistematično već uzgred, kroz razgovore, tačnije prepirke o pojedinim aktuelnim temama. U svim svojim romanima pa i u *Nezasitosti* veoma je ogorčen na tzv. plemićku demokratiju, na čuveni *liberum veto*, koji je krajem 18. veka doveo do tri podele države i gubljenja samostalnosti, uz neprestanu anarhiju, sklonost ka kompromisima i sl. Pored srednjeg plemstva zvanog šljahta osuđivao je i aristokratiju koja, po njemu, takođe nije bila na odgovarajućem nivou. Osuđivao je i kašnjenje s ukidanjem kmetstva i klasno društvo, koje je zvanično prestalo da postoji tek 1923. godine. Osuđivao je posle oslobođenja i ponovnog ujedinjenja 1918. i ideju državnosti koja se zadovoljavala Poljskom kao večnim predziđem Zapada, takođe i ideju nacije, koju u romanu predstavlja Komitet nacionalnog spasa. Prema Vitkjeviču, ona je okasnela i jalova, jer ju je kao takvu stvorio poljski romantizam sa svojim mesijanizmom, antiintelektualizmom i duhov-

nom lenjošću, tako da je Poljska kao takva rđavo prolazila i u vreme ratova i u vreme mira.

Vitkjevičeva kritika ili pre analiza Poljske veoma je zavisila i od njegovog izuzetnog poštovanja intelekta i racionalizma, s obzirom da je smatrao da postoji mogućnost potpunog saznavanja istine i stvaranja celovitih filozofskih sistema koji neće obuhvatiti samo Poljsku već i ceo svet. O čemu govori u vezi s osvajanjem Evrope i sveta od strane Kineza i primanja murtibungizma kao savršene religije. Na taj način može se razumeti i njegova *Teorija čiste forme* koja je umetnička verzija ideje savršenstva.

Put ka savršenstvu video je i u upotrebi narkotika, koji su u njegovom životu i stvaralaštvu zauzimali značajno mesto. U *Nezasitosti* kao društvenom apsolutu, po njemu, vodi pilula Murti-Binga, a takođe i erotika, koja za razliku od narkotika ima kratkotrajniji efekat.

Bez obzira na pomenute neuspehe Vitkaci nije odustajao od daljih pokušaja da pomoću svoje *Teorije čiste forme* stvori nove umetničke formalne vrednosti, jer kako je nemački ekspresionista August Macke još 1912. godine rekao: „Stvarati nove forme, znači živeti“. Toj ideji je bio blizak i Vitkjevič, koji je celog života radio na stvaranju novih formi, ili novih ekspresija. Jer, ne zaboravimo, Prvi svetski rat je proveo u Rusiji u jeku avangarde i formalizma, čiji glavni slogan glasi: Umetnost je postupak. Mada je, po njemu, i „najčistija forma uvek malčice uprljana životom“. Zbog toga se ni u dramama ni u romanima nikada nije bavio samo svetom apstrakcije već i postojećim, zemaljskim, kome je pridavao brojna avangardistička obeležja, čija umetnička svojstva dolaze do izražaja zahvaljujući talentu, mašti i izuzetnoj osećajnosti umetnika, kojima se od ranog detinjstva odlikovao. Zbog čega je danas od strane teoretičara umetnosti konačno odgovarajuće tretiran, kao avangardista, ali i postmodernista. Neko, čija dela su istovremeno umetnička i književnoteoretska. Što izuzetno posvedočuje *Nezasitost*.

Na prvi pogled čitalac koji nije upoznat s postojanjem Vitkjevičeve *Teorije čiste forme*, s poljskom međuratnom književnom avangardom, može posumnjati u njegovu jezičku izuzetnost i u izuzetnost njegovih dela uopšte, premda ni dok je bio živ, a i kasnije dugo nije bila odgovarajuće shvatana. To će tek shvatiti poznavaoци književnosti generacije sinova i unuka, poput Konstantija Puzine, jednog od najznačajnijih poljskih teatrologa, nazvavši Vitkjevičev književni i umetnički opus „najvećim kapricom“ poljske međuratne avangarde, ali „kapricom koji očarava“.

Za razliku od pisaca starije generacije koji su pojam postojanja, egzistencije shvatali smrtno ozbiljno, Vitkjevič mu je prilazio sa humorne, karikaturalne, zabavne strane, podvlačeći neprekidno da je sve ozbiljno dosadno, čak patriotizam i ljubav. Da

umetnost (čista forma) njegove epohe nastaje samo uz primenu deformacije i samotransformacije, čiju primenu će nastaviti poljski pisci mlađih generacija poput Gombroviča, Ruževiča, Mrożeka...

Da još dodam, da niko do Vitkjeviča svojim junacima nije nadevao neobičnija imena i prezimena: Kocmoluhovič, Genezip, Putricides, Afanasol, Lambdon, Diapanazi, Sturfan, Dezidergo, Kvintofron, Ciferblatovič, Persi Zvjeržontkovska, Habdank-Abdi Abdikovski, Pikton Gžimalovič i sl. Iz jednostavnog razloga da ne bi bila „dosadna“. Svi njegovi ljubavnici deluju hladno, s obzirom da su izlivi nežnih osećanja dosadni. Jer je, po njemu, dosada nešto najgore što čovek sebi može dopustiti. Zbog toga se svi njegovi junaci, na ovaj ili onaj način, trude da ne budu dosadni. Što pored specijalnog jezika koji koriste postižu i posebnim „ponašanjem“, u čiju originalnost ulažu velike napore. Zbog toga je ključ tog ponašanja neprekidno intenziviranje deformacije radi deformacije, preterivanja radi preterivanja, inačenja radi inačenja, apsurdna radi apsurdna... Tako da je krakovski profesor Jan Blonjski, koji se veoma sistematično bavio Vitkjevičem, njegovu psihologiju i psihologiju njegovih junaka s pravom okarakterisao kao „psihologiju totalnog terora“, bez obzira da li su u pitanju međuljudski, ljubavni ili odnosi naroda i vlasti... Jer je, po njemu, to normalno za psihologiju dekadentizma, sa kojim se Vitkjevič susretao tokom boravka u Rusiji u vreme Prvog svetskog rata, Oktobarske revolucije, međuratne avangarde, ruskog i nemačkog totalitarizma sa kojima se Vitkjevičev život „svesno“ završio samoubistvom, ne videći u svetu mogućnost promene na bolje.

Ta „svesnost“ odnosi se i na ulogu „maske“ u *Nezasitosti*, odnosno u društvenom životu. Masku je kao vid ponašanja u romanu nametnuo Vođa, Kocmoluhovič. Njegova definicija maske u potpunosti se slaže sa definicijom Oskara Vajlda: „Čovek je najmanje svoj kada govori u svoje ime. Dajte mu masku i reći će vam istinu“.

Vrhovni Vođa poticao je iz nižih društvenih slojeva, ali je zahvaljujući vlastitim sposobnostima uzdigao svoj socijalni status. Ne toliko spolja koliko iznutra. Ostavši pri tom do smrti tajanstven na svim planovima. Tu tajanstvenost prenosio je i na svoje bliže i šire okruženje. Preneo ju je i na Genezipa Kapena, jednog od svojih adutanata. Spolja nežnog, neodređenog, nesigurnog, a iznutra hladnog izvršitelja više zločina koji su mu tobož zbog izuzetnog patriotizma opraštani. Maskom, ali nematerijalnom, u romanu se podjednako služe muškarci i žene, posebno glavne junakinje, kneginja Irina, Persi Zvjeržontkovska, „demonške“, ali i „normalne“ poput Genezipove devojke i zvanične žene Elize Balahonske, majke i sestre Lilijan. Međutim, iako te maske nisu bile materijalne, izazivale su jeziva osećanja, osećanja izvitoperenosti, zbog čega je ponašanje njihovih

nosilaca ukazivalo na njihovu „prljavost“, grešnost, mističnost. Pogotovu što za razliku od drugih naroda Poljaci nemaju karnevale i ne koriste materijalne maske, ali imaju mitove koji su se zadržali do danas. Odnose se uglavnom na istorijske događaje, posebno na pobeđe moćnih neprijatelja nad njima. U čemu „maska“ igra značajnu ulogu. Na šta nas posebno upućuje maska Vođe pred kraj romana, kada je neočekivano skida i pokazuje svoje pravo lice, prihvativši hladnokrvno smrtnu presudu od strane Kineza, za koje je on bio preterani individualista, što oni nipošto nisu dopuštali. Što potvrđuje i njihova realna istorija tokom 20. veka.

Maska je bila prisutna i na kućnim svečanostima, susretima, diskusijama o „suštinskim“ stvarima, najčešće u salonu kneginje Ticonderoga. Zbog čega su ih njihovi učesnici i u tim prilikama koristili? Po svoj prilici da bi izrazili ili prikrili svoja stanovišta, potisnute želje, „oponašali bogove“, nevidljive sile, štiteći sebe od njih korišćenjem maske. U poglavljju knjige Mučenja i prvi nastup „lika sa dna“ maska je deo obreda. Kog? Najčešće onog koji vodi promeni identiteta, koji koristi i čovek prve polovine 20. veka, jer prema Levi-Strosu, menjanje lica ili lika označuje uspostavljanje veze s drugim licima ili likovima, kao i izmicanje silama zla i zloj sudbini. Povezana je i sa čovekovom dvojnošću, jer je maska, unutrašnja ili spoljašnja, posrednik između bogova, prirode i ljudskog društva, kao i da je taj magijski način razmišljanja o čovekovom postojanju svojstven i odraslima, ne samo deci, u čemu je Vitkaci prema mišljenju poljskih kritičara prethodio Haksliju.

Pored svakodnevnog korišćenja „unutrašnje“ maske od strane junaka u *Nezasitosti* pojavljuje se i „javna“ maska, u Pozorištancu Kvintofrona Vječoroviča. U kome kaos i ludilo učesnika pozorišnih predstava dostižu maksimalan intenzitet: Putricides Tengjer sa svojom muzikom, Persi Zvjeržontkowska, Vodina ljubavnica, sa svojom bizarnošću i Lilijan, šesnaestogodišnja sestra Genezipa Kapena, koja bez prethodnog pozorišnog iskustva pokušava da bude velika glumica, kao i neurotična atmosfera priprema za rat s Kinezima.

Nezasitost je i tema istoimenog filma, čija je premijera održana 2003. godine, za koji je scenario napisao i režirao ga Viktor Grodecki, dok je muziku za film komponovao Lešek Moždžer. Postoji i poseban CD s muzikom iz filma, promovisan krajem 2003.

Profesoru Janušu Degleru iz Vroclava, jednom od najznačajnijih poznavalaca života i dela Stanislava Ignacija Vitkjeviča, izražavam ogromnu zahvalnost za pomoć koju mi je ukazao tokom rada na prevodenju *Nezasitosti*, Janu Gondoviču iz Varšave, eseisti, književnom kritičaru, prevodiocu s francuskom i ruskog, izdavaču, Mareku Šrednjavi iz Varšave, koji

se bavi Vitkjevičem u 21. veku, krakovljanima, Malgožati Lebdi, mojoj autorki, pesnikinji, teoretičarki književnosti i umetnosti i njenom suprugu Kacperu Tekjeliju, poznatom alpinisti i himalajisti, koji je doktorirao na Vitkjeviču kao filozofu, kao i Marku Čudiću koji mi je pomogao u odgonetanju izvesnih problema vezanih za korišćenje mađarskog u tekstu *Nezasitosti*.

U Beogradu, juni 2016.

Iz knjige Stanislava Ignacija Vitkjeviča *Nezasitost* u prevodu Biserke Rajčić. Izdanje *Službenog glasnika*.

U ciklusu STRANA KNJIŽEVNOST, koji se na Trećem programu RTS emituje nedeljom, predstavljena su 2012. dela autora poljske međuratne avangardne proze, u izboru i prevodu Biserke Rajčić. U tim emisijama čitani su odlomci iz romana Stanislava Ignacija Vitkjeviča „Nezasitost“.

RTS

Novo lice otpora

Aleksej Navaljni, foto: Anadolu Agency / Getty Images

Novo lice otpora u Rusiji tek je u pubertetu. Na fotografijama sa protesta od 12. juna, kada je hiljade demonstranata izašlo na ulice ruskih gradova, uglavnom su tinejdžeri: dečak u šortsu koga odvlače policajci pod punom borbenom opremom, devojka koja napada policijski kordon, policijski kombi pun adolescenata. Jedan korisnik Fejsbuka objavio je sliku grupe tinejdžera u policijskom vozilu sa potpisom: „Rusija ima budućnost“. U komentaru je dodao da „svako masovno hapšenje mladih jača njihov otpor“, koji će neizbežno dovesti do pada režima.

Ton mnogih komentara na internetu je grozničav: oseća se buđenje nade koja prkosi strahu. Protesti od 12. juna – često organizovani bez dozvole za njihovo održavanje – bili su geografski najrasprostranjeniji u istoriji Rusije. Osam ljudi, od toga pet maloletnika, uhapšeno je u Jejsku, malom turističkom gradu na jugu zemlje sa 88.000 stanovnika, a devetoro u 6.000 kilometara udaljenom Blagoveščensku na granici sa Kinom. Uhapšeno je ukupno više od 1.700 ljudi – gotovo polovina tog broja u Moskvi – u najvećem talasu hapšenja u nekoliko poslednjih decenija. U Moskvi su neki od uhapšenih proveli noć na klupama ispred policijske stanice, jer nije bilo dovoljno slobodnih ćelija. Veliki broj uhapšenih svedoči o brojnosti ljudi koji su u ponedeljak izašli na ulice. Većina privedenih je oslobođena u roku od nekoliko sati; neki su kažnjeni prekršajno ili osuđeni na zatvorske kazne od 30 ili 40 dana; manji broj će verovatno završiti u kažnjeničkim kolonijama na izdržavanju kazni od nekoliko godina. Tako funkcioniše post-totalitarni teror – kažnjava se nekolicina da bi se zaplašilo mnoštvo. Ali u ruskom društvu jača saznanje da je na scenu stupila nova generacija koja se ne boji ničega.

Da bismo shvatili šta znači komentar na Fejsbuku koji kaže da „Rusija ima budućnost“ treba znati ko ga je objavio. Autor je 69-ogodišnji politikolog Georgij Satarov. U prethodnom životu bio je matematičar, ali se 1990. posvetio politici. Te godine 12. juna Rusija je proglasila nezavisnost. Niko nije znao šta to tačno znači: Rusija je bila najveća i najmoćnija republika Sovjetskog Saveza i centar imperijalne moći, pa se nije činilo verovatnim da će se zaista odreći imperijalnog statusa. Tačno godinu dana kasnije, 12. juna 1991, Rusi su izabrali svog predsednika, Borisa Jeljcina, odmetnutog partijskog funkcionera. Nekoliko meseci kasnije, Sovjetski Savez se raspao i Rusija je zaista postala samostalna država, a 12. jun je proglašen za državni praznik. Satarov je u međuvremenu postao jedan od Jeljcinovih najbližih savetnika.

Sledile su godine optimizma. Satarov je, kao i mnogi drugi, verovao da će ljudi koje je oblikovao Sovjetski Savez – naviknuti da žive u strahu – nekako nestati i da će se na njihovom mestu pojaviti nova nacija, hrabra i sklona demokratiji. Ali do polovine devedesetih godina prošlog veka ta nada je izbledela. Demokratija je donela velike probleme i Jeljcin je pribegao upotrebi sile, prvo protiv pobunjenog parlamenta, a zatim protiv pobunjenog regiona – Čečenije – zbog čega se kod mnogih javila nostalgija za sovjetskim vremenima. Jeljcin je oformio komisiju sa zadatkom da izgradi novu nacionalnu ideju: nešto manje mobilizatorsko od čiste ideologije, ali dovoljno da proizvede osećaj jedinstva i zajedničkog cilja. Za taj projekat angažovao je Satarova. Komisija je radila mesecima, ali bez uspeha.

Onda se pojavio Vladimir Putin sa idejom da Rusiju učini ponovo velikom. Brzo je demontirao demokratska postignuća nove Rusije, preuzeo kontrolu nad medijima, izborima i pravosuđem. Takođe je uklonio oligarhe, instalirao sopstveni klan i uspostavio režim mafijaške države. Posle desetak godina njegovog režima, činilo se da broj Rusa nezadovoljnih svakodnevnim iskustvom korupcije i rutinskog izrugivanja preostalim ritualima demokratije dostiže kritičnu masu. U decembru 2011, posle nameštenih parlamentarnih izbora, u zemlji su izbili protesti. Stotine hiljada ljudi je izašlo na ulice u stotinu gradova širom zemlje. U demonstracijama su učestvovali ljudi iz svih starosnih i društvenih grupa, ali za širu javnost lice tog protesta bili su pre svega visokoobrazovani, zaposleni mladi ljudi. Možda je to bila generacija koju je Rusija čekala.

Vlasti su burno reagovala. Čim je dobio treći predsednički mandat, Putin je izdejstvovao usvajanje niza zakona koji učešće u protestima čine veoma rizičnim: sada je svako, uključujući i prolaznike, mogao biti izveden pred sud zbog učešća u protestima koje vlasti smatraju nelegalnim – uz veoma oštre zaprećene kazne. Zakoni su usvojeni pre 12. juna 2012, za kada su demonstranti najavili novi izlazak na

ulice. Hapšenja su počela nekoliko dana pred zakazane demonstracije. Ljudi su izašli u hiljadama, ali talas masovnih protesta je ipak bio zaustavljen novim merama.

U poslednjih pet godina nekoliko desetina demonstranata širom zemlje osuđeno je na zatvorske kazne od tri ili četiri godine u kažnjeničkim kolonijama. Ljudi su završavali u zatvoru zbog objava na internetu koje su ocenjene kao „ekstremističke“, pa čak i zbog „šerovanja“ ili „lajkovanja“ takvih objava. Vlasti su izvršile pritisak na nevladine organizacije, optužujući ih da su „strani agenti“. Praktično svi nezavisni mediji su zatvoreni, uz malobrojne izuzetke. A organizatori i lideri protesta iz 2011. i 2012. danas su u egzilu (kao bivši šahovski šampion Gari Kasparov), u zatvoru (kao radikalni organizator Sergej Udalcov) ili su mrtvi (kao političar Boris Nemcov).

Jedini izuzetak je Aleksej Navaljni, 41-ogodišnji advokat čiji je blog o korupciji u strukturama vlasti prerastao u pravi narodni pokret. Kao i drugi aktivisti koji se bore protiv Putina i privlače pažnju javnosti, Navaljni je bio pod pritiskom da napusti zemlju i više puta je izvođen pred sud pod lažnim optužnicama. Zbog navodne prevare je 2013. osuđen na četiri i po godine zatvora u kažnjeničkoj koloniji. Hiljade ljudi je izašlo na ulice Moskve; Navaljni je oslobođen već sledećeg dana, a presuda je poništena. Država je zatvorila njegovog brata, Olega Navaljnija – i tako ga praktično uzela za taoca – ali Aleksej Navaljni je nastavio da istražuje mahinacije moćnih Rusa.

Tako je iniciran i poslednji talas protesta. Navaljni je 2. marta objavio novi izveštaj u kojem detaljno prikazuje bogatstvo i posede premijera Medvedeva, kao i njegovu ekstravagantnu kolekciju patika. Video verzija izveštaja je imala 22 miliona gledalaca. Već krajem marta, Navaljni je izveo hiljade ljudi na demonstracije protiv korupcije. A onda je najavio još veće proteste za godišnjicu, 12. juna.

Zbog svog aktivizma Navaljni je bio na meti fizičkih napada. Prošlog meseca je izgubio vid na jednom oku, kada ga je napadač polio kiselinom. To se dogodilo ubrzo posle njegove najave da će se kandidovati protiv Putina na izborima 2018. godine.

Ipak, izgleda da je on pronašao način da organizuje ulične proteste i ostane živ i na slobodi. Zapravo, zatvora se spasao upravo zahvaljujući tome što je u stanju da izvede ljude na ulice: režim se plaši masovnih demonstracija. Fokus na korupciji pomaže mu da izbegne kontroverznija pitanja kao što je rat u Ukrajini i da pokrene veliki broj ruskih građana, jer korupcija svakodnevno pogađa sve ljude. Navaljni je objavio poziv na proteste zakazane za 12. jun. U Moskvi su mu bili dobrodošli planovi gradske uprave koja priprema veliki projekat obnove gradskog jezgra u kojem će desetine hiljada Moskovljana izgubiti svoje domove. I tu je na delu korupcija: Moskovljani su uvereni da će od prodaje gradskog zemljišta

preduzimačima najviše profitirati gradonačelnik i njegovi najbliži saradnici.

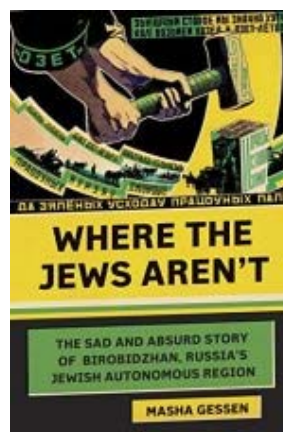
Ljudi koji su 12. juna izašli na ulice su tek mali deo stanovništva; takođe, u odsustvu nezavisnih medija i uz institucije civilnog društva u rasulu, mali su izgledi da iz toga izraste politički pokret. Mnogi od onih koji su se pre pet godina pridružili protestima sada se nisu pojavili. Neki su sigurno zaplašeni mogućnošću da budu uhapšeni i zatvoreni. Drugi su jednostavno digli ruke od svega. Neki su verovatno konformisti koji se uvek priklanjaju većini – a pre pet godina, kada je na ulicama Moskve bilo 100.000 ljudi, većinu su činili demonstranti. Oni koji su ipak izašli mogli su videti da glavninu novog talasa protesta čine veoma mladi ljudi. Stariji sada polažu svoje nade u tinejdžere zato što su izgubili veru u sebe.

Ovi tinejdžeri imaju još mnogo toga da nauče: u Putinovoj Rusiji protesti se završavaju burnim protivudarima vlasti. Kremlj će verovatno uvesti još oštrije zakone i uhapsiti stotine demonstranata da bi tako poslao poruku milionima neodlučnih ljudi. Takođe, u zemlji u kojoj nema političara, političkih partija, sudova ili medija nezavisnih od Kremlja, sami protesti ne mogu doneti promenu. Ali dokle god su neki ljudi, uključujući i one najmlađe, spremni da izlaze na ulice prepune naoružane policije, nerazumna nada će nastavljati da živi, što će uvećati izgleda da Aleksej Navaljni ostane živ i na slobodi. A to nije malo.

The New York Review of Books, 14.06.2017.

Preveo Đorđe Tomić

Pešcanik.net, 23.06.2017.

Where the Jews Aren't

The Sad and Absurd Story of Birobidzhan, Russia's Jewish Autonomous Region
(Jewish Encounters Series)

by **Masha Gessen**

Published 2016 by Schocken

ISBN-13: 978-0-8052-4246-1, ISBN: 0-8052-4246-5

Bezbedno mesto ne postoji

ROMAN GUBICI ZBOG TRENJA (REIBUNGSVERLUSTE) MAŠE DABIĆ JE O NESREĆNOJ I NESIGURNOJ LJUBAVI. DRŽEĆI SE JEDINSTVA MESTA, RADNJE I VREMENA AUTORKA NA DINAMIČAN NAČIN OPISUJE JEDAN DAN U ŽIVOTU NORE, PREVODIOCA U JEDNOJ INSTITUCIJI ZA PSIHIJATRIJU U AUSTRIJI KOJA STOJI NA RASPOLAGANJU TRAUMATIZOVANIM IZBEGLICAMA

Nedavno me je obradovao prvi roman Maše Dabić, rođene 1981. godine u Sarajevu. Napisan je i objavljen u Beču. Maša, koja je sa jedanaest godina sa porodicom došla u glavni grad Austrije, do te mere se srodila sa nemačkim jezikom, preciznije sa njegovom austrijskom varijantom, da na njemu piše moderno, gotovo novatorski. Do sada se istakla kao prevodilac, profesorka prevodilaštva i kao novinarka. Roman, međutim, zahteva zrelost, što ne mora da bude povezano sa godinama života.

Ja sam Mašin roman čitao u trostrukom svojstvu: kao kolega pisac, kao čitalac, koji svaka dva, tri dana pročita novu knjigu ili staru nanovo, ali i kao prevodilac, što je bitno, jer je junakinja romana, Nora, prevodilac, oko njenog posla se vrti radnja.

Zašto najzad ne navodim naslov romana? Priznajem da sam nesiguran kako na naš "zajednički jezik" da prevedem nemački naslov originala *Reibungsverluste*. Ja ranije tu reč nikad nisam čuo, prvo sam posumnjao da ju je Maša izmislila, međutim, proverio sam, našao njeno tumačenje u zvaničnom rečniku nemačkog jezika, u "Dudenu", gde se kaže da se time izražava "gubitak energije koja se prouzrokuje trenjem; promena energije kretanja u toplotnu energiju", ali na to autorka svakako nije mislila. U samoj knjizi se taj

pojam javlja kada na 35. stranici opisuje čime se bavi njena Nora – službeno prevodi u instituciji za psihoterapiju koja stoji na raspolaganju izbeglicama, a čiji nalazi mogu da utiču na odluku da li će im se odobriti azil ili će biti vraćeni u zemlju iz koje su pobjegli. Nora takvo prevođenje smatra "alhemijским procesom" i objašnjava da "komunikacija treba da se odvija bez trenja, to bi bio ideal, ako ne bude trenja, neće biti ni gubitaka". Naslov romana odnosi se na gubitke u razumevanju, u sporazumevanju, u shvatanju šta se htelo, mislilo, osećalo, a dolazi se do zaključka da je to zapravo nemoguće. Zbog toga naslov romana kolebajući se prevodim sa "Gubici zbog trenja". Još jedan dokaz da je prevođenje ponekad nemoguće.

Navodim primere. Reč je o izbeglicama iz kavgaskih zemalja, koji koriste ruski jezik. Terapeutkinja Rozvita na početku seanse pita "Pa kako ide?" To je uobičajena fraza. Nora prevodi sa "Kak vaši dela?", mi bismo rekli "Kako ste?". Da je prevela doslovno, pacijentkinja, žena koja se žali na svoje tegobe, ne bi shvatila ko kuda treba da ide. Još teži slučaj, na neodređeno pitanje Rozvita sleže ramenima i kaže "kako se uzme", Nora rasejano prevodi doslovno, a pacijentkinja uplašeno odgovora da nikome ništa nije uzela.

Jedinstvo mesta, radnje i vremena

Opisivanje raznih slučajeva u ordinaciji psihološkinje Rozvite bitni su za razvoj radnje, ali pretežno se ipak odnose na Noru, na njen život, jer je roman "Gubici zbog trenja" u prvom redu roman nesrećne, nesigurne ljubavi, koja se, rekao bih, "gubi zbog trenja", zbog Norinog nesporazuma sa Vladimirom, njenim momkom u Sankt Peterburgu, gde je godinama s njim živela, i nove ljubavi sa engleskim umetnikom Timotijem, koja je takođe započela u Rusiji, ali ne zna da li će se ikada nastaviti. Roman je vešto trostruko isprepleten. Opisuje se jedan dan iz Norinog života od buđenja sve dok uveče ne legne da spava, tako da je sačuvano jedinstvo vremena i radnje; zatim njeni razgovori sa sekretaricom Erikom i privatne razmene mišljenja sa Rozvitom; treći tok je niz prevođenja konkretnih slučajeva. Da nema početka i kraja u malom Norinom stanu i jedne vožnje taksijem, čak bi moglo da se govori o klasičnom dramaturškom jedinstvu mesta, radnje i vremena.

Naslove osamnaest poglavlja Maša Dabić ispisuje malim slovima u kurzivu i sa infinitivima: *probuditi se, stići, prevoditi, tumačiti, opustiti se, pauzirati, nastaviti, govoriti, lično govoriti, nastaviti raditi, čutati, sanjati, ne govoriti, pušiti, ne doći, ići, voziti se kući, stići kući*. Nabranjem poglavlja već je opisana i kompozicija romana. Čitalac jedva čeka da sazna šta će se dogoditi na sledećim stranicama, iako je na prvi pogled reč o jednom banalnom radnom danu. Jedna od odlika ovog romana je unutrašnja dinamika pripovedanja.

Zanimljivo je da Maša Dabić, čiji je privatni život primer uspešne integracije i koja je i sama kao dete pobegla od rata, ne govori direktno o sopstvenom iskustvu. Izbeglice u njenom romanu su osobe - iz ratova u raspalom Sovjetskom Savezu, one bi trebalo da dokažu da su doživele nesavladive traume: na primer, ako su ženu silovali neprijateljski vojnici u toku ratnog pohoda to je razlog za azil, ali ako su je silovali njeni poznanici, sunarodnici, kao u jednom određenom slučaju, to je bruka u njenoj domovini, ali za Austriju nije argument za dobijanje azila.

Maša Dabić ni Rusiju ne opisuje, kao što bi mnogi savremeni zapadni čitaoci očekivali, nikako kao zemlju bede. Norin ljubavnik, Vladimir, uspešan je poslovni čovek, svakog jutra brižljivo vezuje kravatu, stavlja na ruku zlatni sat, njegov stan je tri puta veći od Norinog u Beču. Proveravajući njegov mobilni telefon pronalazi da u njemu ima nekoliko Marina, uz ime uvek stoji i ime nekog grada, na primer "Marina, Taljin". Nora dolazi do zaključka da Vladimir sve svoje veze u stranim gradovima jednostavnosti radi beleži kao Marine. Sveti mu se započinjanjem ljubavne veze sa Timotijem, koji ima privremeni atelje u dvorištu kuće u kojoj stanuje sa Vladimirom. "Kako da ti objasnim", kaže ona Eriki u kuhinji njihovog instituta, "dva zapadnjaka se u Rusiji hvataju jedan za drugog, jer tako divno mogu da kukaju zbog Rusije..."

Aferim

Nora je u Rusiji radila u nemačkoj instituciji, ali o njenom poreklu ne saznajemo ništa. To bi mogla da bude i mana, ali ovako, kako je opisana, ona je prototip mlade, ali ne više sasvim mlade evropske žene, koja perfektno govori u najmanju ruku tri jezika, nemački, engleski i ruski. O njenoj porodici ne saznajemo gotovo ništa. Samo na prvoj i jednoj od poslednjih stranica pominje se njen stariji brat, Maks, koji joj se rugao, jer je kao dete bila strašljivica. Za takvo skrivanje ličnosti karakteristična su dva citata, koje je stavila na početak knjige:

"Ko god je bio izložen mučenju više ne može biti zavičajan na svetu – Žan Ameri" i "Pravi zavičaj je zapravo jezik – Vilhelm Humbolt". Prvi citat se odnosi na pacijente koji se pojavljuju u romanu, a drugi na Noru, ali i na Mašu Dabić, kojoj je zavičaj očigledno nemački jezik, zavičaj u kome se tako dobro, čak stvaralački snalazi, da bih joj ja na bosanskoj varijanti našeg "zajedničkog jezika" doviknuo "Aferim!" (Proveravam u "Pravopisnom rečniku bosanskoga jezika" Senadina Halilovića iz 1997. godine i konstatujem da takva reč za njega ne postoji, za svaki slučaj potražim takođe i u tursko-nemačkom rečniku gde je ima, pisana je kao "aferin", prevodi se sa "dobro je" ili "bravo", znači, pamćenje me nije prevarilo.)

Umorno se vraćajući sa posla Nora padne sa bicikla, povredi se, dvotočkaš joj je neupotrebljiv, poziva taksi, vozač je iz Azerbejdžana, konstatuju da

oboje znaju ruski, pa ona na njegovo zabrinuto pitanje kako se oseća, odgovora: "Terpij kozak, ataman budeš!", on potvrđuje da mu je mama isto kazivala, a pošto se od kuće javi prijateljici Olji u Rusiji, i ona joj kaže istu izreku. Tri puta ova izreka se ponavlja pri kraju romana, pa se može shvatiti i kao poruka autorke, kao naravoučenje: moraš da trpiš ako hoćeš nešto da postigneš u životu. Pretposlednja Norina misao u knjizi je da je čitanje u krevetu za nju možda najbezbednije mesto, ali poslednje reči su ispravka: "Bezbedno mesto ne postoji. Ne postoji nigde."

Ovaj roman zaslužuje da se pojavi na nekoj od varijanti našeg "zajedničkog jezika". Našao bi zainteresovane čitaoce u svim zemljama u kojima se on govori, razume i čita.

Vreme

Tim Parks

Čari pesimizma

Zašto čitamo duboko pesimistične pisce? I kako to usklađujemo sa svojim svakodnevnim – kucam u drvo – ne sasvim neveselim životom?

Ne govorim o onoj vrsti pesimizma koji se bavi posledicama izbora ovog ili onog predsednika ili nesposobnošću da se odgovori na probleme gladi u svetu, ili globalnog zagrevanja, već o onom što se u Italiji naziva *il pessimismo cosmico*. Taj izraz je skovan kao odgovor na delo pesnika i mislioca iz devetnaestog veka Giacoma Leopardija, koji je kao dvadesetjednogodišnjak u dubokoj starosti zaključio da je „sve ništa, čisto ništa“ i da je on, usred ničega „i sam ništa“. Jedini razuman i pametan odgovor na ljudsko stanje, zaključio je Leopardi, jeste očajanje: svaka pozitivna akcija i svaka sreća su čista iluzija.

To je najbeskompromisniji egzistencijalni pesimizam. Kome je to potrebno? Šta tu može biti privlačno?

Pri kraju kursa književnog prevođenja na fakultetu upoznao sam studente sa Samuelom Becketom, posebno sa govorom Arsena u romanu *Vot*. *Vot* je upravo stigao u kuću gospodina Nota. Kad jedan sluga dođe, drugi mora da ode, pa Arsen odlazi. Ali pre toga, u monologu na dvadeset strana, on dariva *Vota* plodovima svog životnog razočaranja. Ovaj odlomak nudim svojim studentima:

„Naravno, ja lično žalim zbog svega. Nema reči, ni dela, ni misli, ni potrebe, ni žalosti, ni radosti, ni devojke, ni momka, ni sumnje, ni poverenja, ni prezira, ni pohote, ni straha, ni osmeha, ni suze, ni imena, ni lica, ni vremena zbog kog silno ne žalim. Drek od

početka do kraja. A ipak, kad sam polagao ispit za profesora u koledžu, da nije bilo onog čira na zadnjici... Ostalo je drek. Utorkom mrštenje, sredom rezanje, četvrtkom proklinjanje, petkom urlanje, subotom hrkanje, nedeljom zevanje, ponedeljkom jutro, ponedeljkom jutro. Drndanje, ječanje, stenjanje, masnice, skvičanje, cičanje, koprcanje, molitve, grčenje, suze, zakucavanje, groktanje. I jedna stara vašljiva stara zemlja, moja zemlja i mog oca i majke, i očevog oca i majčine majke, i očeve majke i majčinog oca, i oca očeve majke i majke majčinog oca i majke očeve majke i oca majčinog oca i majke očevog oca i oca majčine majke i oca očevog oca i majke majčine majke i očeva i majki drugih ljudi i očeva njihovih očeva i majki njihovih majki i majki njihovih očeva i očeva njihovih majki i majki njihovih očeva i majki njihovih očeva i očeva njihovih majki i majki njihovih očeva i očeva njihovih majki i majki njihovih očeva i očeva njihovih očeva i majki njihovih majki i majki njihovih očeva i očeva njihovih očeva i majki njihovih majki. Drek.“

Reakcija studenata je uvek ista; najpre zbunjenost, bleđi osmesi, mrštenje, kolačenje očiju dok počinje dugačak spisak „majčinih“ i „očevih“ i na kraju mešavina kikota i neverice: je l' „profa“ stvarno name-rava da nam čita ovo do kraja? Taj odlomak zapravo pokazuje kako se najnegativnije vizije mogu prokri-jumčariti u našu svest a da to i ne primetimo jer nam forma odvlači pažnju. Na mom kompjuteru je funkcija automatskog ispravljanja u Wordu podvukla dobar deo odlomka plavom linijom i preporučila: „izbega-vati ponavljanje“.

Nemaju svi pesimisti sklonost prema bizarnoj komediji. Kad čitamo *Neznanog Džuda* Thomasa Hardija, *Lorda Džima* Džozefa Konrada i *Sramotu* Dž. M. Kucija, ili mnoge druge sjajne romanopisce povremeno nam se čini da autor sistematično melje u prah sve ostatke optimizma koje smo naivno sačuvali; sve što može da krene naopako, kreneće naopako. Ipak, dela tih autora se razlikuju od Beckettovih po tome što je nesreća rezultat nepovoljnih okolnosti ili kombinacije konkretnog karaktera i konkretne situacije. Njihovi autori razobličuju običaje svog vremena koji doprinose propasti junaka. Džud i Su nisu morali tako strašno da završe da ljudi nisu tako nepopustljivo osuđivali nevenčane parove. Džim ne bi bio tako rastrojen da nije bilo rasne diskriminacije koja je u osnovi mnogih događaja u romanu. Priča Dejvida Lurije mogla je da se dogodi samo u modernoj Južnoj Africi. Čitaocu je dopušteno da misli kako se takve nesreće događaju određenim ljudima u određenim okolnostima, ali nisu apsolutno nužne. Upravo osećanje da je srećan život moguć, ali se ta mogućnost izjalovila, pojačava žaljenje, ali zahvaljujući njemu priča ne postaje opšta, egzistencijalistička osuda života. Čitalac može da sklopi knjigu s tužnim osme-

hom i žaljenjem što su se okolnosti isprečile sreći junaka.

Pesimistički esejisti i filozofi ne moraju bacati čitaoca u takav narativni čemer kao pisci fikcije, ali implikacije njihovog dela uglavnom su univerzalne. Verovanje da je nesreća samo pitanje trenutnih okolnosti i konkretnog karaktera moglo bi se shvatiti kao priglupa varijanta optimizma. „Naša glavna zamerka znanju je to što nam nije pomoglo da živimo“, primećuje Emil Sioran i u tih nekoliko reči odbacuje ceo poduhvat prosvetiteljstva. Ili: „Niko nikog ne spasava; spasavamo samo sebe, utoliko bolje ako prerušimo u uverenja bedu koju želimo da podelimo s drugima, da im je velikodušno darujemo“. Ili: „Biti stalno nečim zauzet znači predavati se laži i obmani“. I još: „Nad drvećem je izvršen pokolj, zgrade idu u visinu – lica, svuda lica. Čovek *se širi*. Čovek je rak zemlje“.

Ovde nije reč o tome da neka osoba pravi izvesne greške u određenim okolnostima. Ovde imamo potpuno odbacivanje same ideje napretka ili poboljšanja ili zaslužene sreće. Zašto onda ljudi ili neki ljudi čitaju takve tekstove, i to sa *apetitom*? Je li to neki perverzni oblik uživanja? Ili samosažaljenja? Leopardi je primetio:

„Zadovoljstvo koje duh nalazi u bavljenju svojom propašću, svojim nedaćama, u tome što ih opisuje ne samo snažno, već podrobno, intimno, bez ostatka; štaviše, što ih uvećava ako može (izvesno će iskoristiti tu mogućnost), što priznaje ili zamišlja, a svakako u to uverava samog sebe svim raspoloživim snagama, da su te nedaće, van svake sumnje, ekstremne, beskrajne, neograničene, nepopravljive, nezaustavljive, da nema poboljšanja ni utehe, da nema okolnosti koje ih mogu olakšati; ukratko, u tome što vidi i snažno oseća da je njegova lična tragedija ogromna i savršena i najpotpunija moguća u svim svojim delovima i da su svaka vrata koja vode ka nadi i utesi zatvorena i čvrsto završena...“

To nam svakako zvuči poznato; sama tačnost opisa donosi izvesno zadovoljstvo i olakšanje. Kako je besmisleno to što radimo! „Naša zadovoljstva kao i naši bolovi“, primećuje Sioran gurajući razočaranje korak dalje, „dolaze od toga što sopstvenom iskustvu pridajemo preveliki značaj“.

Možda ćemo najbolje razumeti naše zanimanje za pesimizam ako razmislimo o tome kada nas on *ne privlači* i kad takvo štivo odlažemo kao neukusno ili dosadno. S romanima se to događa kad osetimo da autor samo *gomila* bol, a ne vidimo da u datom spoju karaktera i okolnosti ima ičeg sudbonosnog. Saobraćajna nesreća se događa u trenutku kad je neko najsrećniji. Ili junak dobija tešku bolest. Pa šta? Znamo da postoje ljudi koje stalno prati maler. Što nas time gnjaviš? Svi možemo da oprostimo ili bar prihvatimo neubedljiv srećan kraj – na primer, u *Davidu Koperfildu* – mada nam on donosi dvo-

smisleno olakšanje, ali ne i neubedljiv nesrećan kraj ili kraj koji teži da generalizuje nesreću na osnovu jednog nesrećnog slučaja. Autor nas je naterao da patimo ni za šta.

Nedavno sam gledao komad *Lir* Edvarda Bonda iz 1971, obradu Šekspirovog *Lira*, kralja opsednutog građenjem zida kojim će zaštititi kraljevstvo i (u Bondovoj verziji) svojim dvema ćerkama koje namejavaju da se udaju za vladare na drugoj strani zida. Taj komad je opširna osuda političkog nasilja i spletarenja i u njemu nema nijednog junaka s kojim bi gledalac mogao bar malo da saoseća. Ljudi neprestano menjaju pozicije, ali uvek ponavljaju stare greške koje očigledno liče na užase Evrope u dvadesetom veku. Većina gledalaca će se od samog početka bezrezervno složiti sa autorovom tezom; ali nema zadovoljstva ni u izvrsnosti izražavanja (nije mudro podsticati poređenje sa Šekspirovom), ni u posmatranju prizora silovanja, mučenja i pogubljenja. Literarni simbolizam i beskrajne aluzije izvedeni su teškom rukom. Gledalac izlazi iz pozorišta iscrpljen i nezadovoljan. Posle izvesnog mozganja o toj reakciji, shvatio sam da je u *Neznanom Džudu*, *Lordu Džimu* i *Sramoti*, kao i u Šekspirovom *Kralju Liru*, pozitivno to što životi i osećanja pojedinačnih junaka izgledaju važni, a tok ispričanih priča, koliko god nesrećan, jasan je i ubedljiv.

Esejistima i filozofima ne možemo da oprostimo, na prvom mestu, slutnju da naš pisac rešava neki lični problem, a na drugom, što je možda gore, *dosadu*, manjak elana. Kobno je i najmanje podozrenje da pisac manipuliše činjenicama kako bi potkrepio stav koji mu je, iz nekog pritajenog razloga, u datom trenutku potreban. Čitalac mora da prepozna autentičnu istinu. Beket može sebi da dozvoli dugačko poigravanje sa „očevim“ i „majčinim“ zato što govori nespornu istinu: moja je uistinu ista zemlja kojom su hodali moji preci i isti život kojim su živeli moji roditelji i praroditelji. Neporeciva je činjenica da kako idemo u prošlost, tako je sve više naših predaka – dva roditelja, četvoro baba i deda, osmoro prababa i pradede, šesnaestoro čukundeda i čukunbaba – tako da naš sopstveni život postaje sve beznačajniji i može se prikazati kao puko ponavljanje.

Ali zašto je dosada problem ako nam je stalo do istine? Zašto je važno da pesimista iskaže svoju poruku *cum brio*? Mislim da se ovde približavamo ključu za razumevanje estetike pesimizma, posebno u esejističkom obliku.

Moderno društvo kao celina teži nekoj vrsti institucionalnog optimizma jer prihvata hegelovske ideje o istoriji kao napretku i ohrabruje nas da verujemo da je sreća, bar potencijalno, svima dostupna samo ako se svi razumno oko toga potrudimo. Zato će istina koju pesimista govori uvek biti *subverzivna*. Svi Sioranovi citati koje sam gotovo nasumice izabrao mogu se shvatiti kao pobijanje verovanja na kojima

smo odgajeni: da je znanje ključno postignuće, da se moramo uzajamno pomagati i spasavati, da je pozitivno biti vredan i zdrav, da sloboda ima ogroman značaj i tako dalje.

Takva radikalna dekonstrukcija može biti uznemirujuća, ali kad se sprovede vešto, energično i vrcavo, stvori zanosan prasak a time neizbežno i osećanje slobode. Onaj koji čita Leopardija ili Siorana ili Beketa oslobođen je od društvene obaveze da bude srećan. Evo Šopenhauera:

„Nigde na svetu ne može se dobiti ništa naročito. Svet je ispunjen bedom i jadom; a onog ko tome umakne dosada čeka na svakom ćošku. Štaviše, zlo obično pobeđuje, a ludost je najglasnija. Sudbina je surova i čovečanstvo zaslužuje sažaljenje.“

Prihvatanje takvog stava može ličiti na ludilo, ali Šopenhauer na drugom mestu objašnjava njegovu korisnost:

„Ako se priviknete na takav pogled na život, prilagodićete mu svoja očekivanja i prestaćete da gledate na sve neprijatne događaje, velike i male, na sve muke, brige i jad kao na nešto neobično ili nepravilno; ne, smatraćete da je sve kako treba da bude u svetu u kom svako od nas na sebi svojstven način plaća kaznu egzistencije.“

Sioran to gledašte dovodi do krajnosti i čini ga uzbudljivijim:

„Jedini način da izdržimo katastrofu za katastrofom jeste da zavolimo samu ideju katastrofe: ako nam to pođe za rukom, nema više iznenađenja, uzdigli smo se iznad svega što se događa, mi smo nepobedive žrtve.“

Nepobedive žrtve! Ovde neobični optimizam vrebava u jezgri pesimizma. Obratite pažnju, ponovo, na važnost forme. Život je kaos, dugačak niz nesprečivih katastrofa, ali ta ideja je izražena s velikom kontrolom i elegancijom i ukazuje na herojsko prilagođavanje, čak prisvajanje, a ne na kapitulaciju; usred katastrofe u stanju smo da formulišemo duhovite rečenice. „Nema budućnosti ovde“, kaže Beketov narator u tekstu *Worstword Ho*. I nastavlja, „Avaj, ima je“. S još većom virtuožnošću, Robert Lovel u „Njenom mrtvom bratu“ stvara poentu izostavljanjem jedne reči: „Sve je dobro što se svršilo“. Ovi blesci kreativnosti liče na uzburkani morski krajolik trenutno osvetljen munjom; naš brodolom je *briljantno* prikazan.

Zadovoljstvo koje pokreću ta pametna sredstva, naravno, ne traje, pa nam ih zato nikad nije dosta. Negativni aforizmi izazivaju zavisnost. Čitati Sioranove *Beleške* znači videti čoveka opsednutog menjanjem svojih negativnih intuicija u te blistave male vatromete koji praskaju jedan za drugim, sve čistiji i prefinjeniji, dok ne dostignu maksimalan efekat u najjezgrovitijoj formulaciji. Njihov sjaj nas anestezira pa osećamo prijetnost dok nož čeprka po staroj rani. Forma je pobjeda nad bolom.

„Da li veruješ u budući život?“ pita Klov Hama u Beketovom *Kraju partije*. A Ham odgovara, „Moj je uvek bio takav“.

The New York Review of Books, 25.05.2017.

Prevela *Slavica Miletić*

Peščanik.net, 04.07.2017

Tim Parks, engleski pisac

U ovom broju

Henri Miler: *Na osamdeseti rođendan*

Mirjana Mitrović: *“Prljavi” Henri Miler*

Predrag Finci: *Elektronička špilja*

Tatjana Gromača: *„Elektronička špilja“ Predraga Fincija*

Biserka Rajčić: *Kratko putovanje kroz Vitkaciju*

Maša Gessen: *Novo lice otpora*

Ivan Ivanji: *Bezbedno mesto ne postoji*

Tim Parks: *Čari pesimizma*

Alia Mundi

Magazin za kulturnu raznolikost

<https://istocnibiser.wixsite.com/ibis>
<http://aliamundimagazin.wixsite.com/alia-mundi>

Stranice posvećene Jevrejima bivše
Jugoslavije

<http://elmundosefarad.wikidot.com>

Ne zaboravite da otvorite

www.makabijada.com

Istraživački i dokumentacijski centar

www.cendo.hr

Lamed

List za radoznale

Redakcija - *Ivan L Ninić*

Adresa: Shlomo Hamelech 6/21

4226803 Netanya, Israel

Telefon: +972 9 882 61 14

e-mail: ivan.ninic667@gmail.com

*Logo Lameda je rad slikarke Simonide
Perice Uth iz Washingtona*